

*Leren Reflecteren:
laat je stem horen in de klas!*

Handboek
voor docenten van leerjaar 7
van de basisschool in Suriname

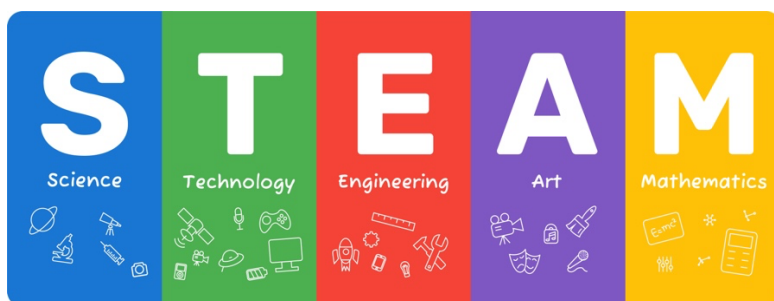
Ruud Duvékot, Liesbeth Duvékot,
Kees Schuur & Erik van Beek

*Leren Reflecteren:
laat je stem horen in de klas!*

*Leren Reflecteren:
laat je stem horen in de klas!*

HANDBOEK

voor de leraren van leerjaar 7 van de basisschool
in Suriname

Ruud Duvekot, Liesbeth Duvekot, Kees Schuur & Erik van Beek

Colofon

<i>Titel</i>	<i>Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas!</i> <i>Handboek voor de leraren van leerjaar 7 van de basisschool in Suriname</i>
<i>Auteurs</i>	Ruud Duvekot, Liesbeth Duvekot, Kees Schuur & Erik van Beek
<i>Speciale dank</i>	Olten van Genderen
<i>Uitvoering</i>	Ministerie van OWC, Suriname, in samenwerking met Centre for Lifelong Learning Services CL3S
<i>Omslagontwerp</i>	Liesbeth Duvekot
<i>Opmaak omslag</i>	https://www.hannievandenbergh.nl
<i>Uitgever</i>	Ministerie van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur, Paramaribo, Suriname
<i>Download</i>	https://stem.sr
<i>Druk</i>	2e herziene druk, na de testversie (1 ^e druk)

© 2024, Ministerie OWC

All rights reserved. Parts of this publication may be reproduced, stored or transmitted in any form under strict conditions of quotation of sources, publisher or authors.

Serie CL3S nr. 7, tweede herziene druk

ISBN 9789492085191

Inhoudsopgave

Woord vooraf	3
Leeswijzer	5
Inleiding.....	9
1 Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas	13
<i>Doel, doelgroepen en resultaten .....</i>	<i>13</i>
<i>De kleine stem en de grote stem .....</i>	<i>16</i>
<i>Leeruitkomsten in het basisonderwijs .....</i>	<i>17</i>
Drie vakbekwaamheden	17
Twee leeruitkomsten voor Leren Reflecteren	19
2 Aan de slag met Leren Reflecteren in de klas.....	21
<i>De oefeningen.....</i>	<i>23</i>
<i>Het begeleiden bij de oefeningen .....</i>	<i>25</i>
<i>Het oefenen van de begeleidingsvaardigheden .....</i>	<i>29</i>
3 Handleiding bij de oefeningen.....	31
4 Cluster één. Oefeningen over “ik”	33
<i>Oefening 1: Zelfportret .....</i>	<i>35</i>
<i>Oefening 2: Een fijne ervaring .....</i>	<i>39</i>
<i>Oefening 3: Boordevol kwaliteiten .....</i>	<i>41</i>
<i>Oefening 4: Mijn interesses .....</i>	<i>45</i>
<i>Oefening 5: Van alle kanten bekeken .....</i>	<i>47</i>
<i>Oefening 6: vijftien seconden .....</i>	<i>49</i>
<i>Oefening 7: Waardevolle muur .....</i>	<i>53</i>
<i>Oefening 8: Heldenpresentatie.....</i>	<i>55</i>
<i>Oefening 9: Op mijn route .....</i>	<i>57</i>
<i>Oefening 10: Brief uit de toekomst.....</i>	<i>61</i>
<i>Oefening 11: Afsluiting van de tien oefeningen over ‘ik’. Oefeningen over jezelf dus!... </i>	<i>63</i>

5 Cluster Twee. Oefeningen over “ik op school”	65
<i>Oefening 12: Zelftesten .....</i>	<i>67</i>
<i>Oefening 13: Vaardigheden bingo.....</i>	<i>73</i>
<i>Oefening 14: Hoe los jij dit op?.....</i>	<i>77</i>
<i>Oefening 15: Groepsrollen.....</i>	<i>79</i>
<i>Oefening 16: Mijn werkmethode.....</i>	<i>83</i>
<i>Oefening 17: ‘Out of the box’ .....</i>	<i>85</i>
<i>Oefening 18: Hoe voel jij je op school?.....</i>	<i>87</i>
<i>Oefening 19: Lielingsvakken .....</i>	<i>89</i>
<i>Oefening 20: Droomvlucht.....</i>	<i>91</i>
<i>Oefening 21: Mediawijsheid.....</i>	<i>93</i>
<i>Oefening 22: Afsluiting van de oefeningen over ‘ik op school’ .....</i>	<i>95</i>
6 Cluster Drie. Oefeningen over “ik en de ander, ik in de wereld”	97
<i>Oefening 23: Regisseur van je eigen verhaal.....</i>	<i>99</i>
<i>Oefening 24: Iedereen een stem.....</i>	<i>101</i>
<i>Oefening 25: Ode aan de wereld.....</i>	<i>103</i>
<i>Oefening 26: Beweegredeneren .....</i>	<i>105</i>
<i>Oefening 27: Rondetafelgesprek.....</i>	<i>107</i>
<i>Oefening 28: Denkhoeden .....</i>	<i>109</i>
<i>Oefening 29: Grenzen .....</i>	<i>111</i>
<i>Oefening 30: Vrij zijn .....</i>	<i>115</i>
<i>Oefening 31: Afsluiting van de oefeningen over ‘ik en de ander; ik in de wereld’. .....</i>	<i>117</i>
7. Cluster Vier. Oefeningen over ik en mijn talenten	119
<i>Oefening 32: Gewoon maar eens wat kletsen.....</i>	<i>121</i>
<i>Oefening 33: Interview ouders .....</i>	<i>123</i>
<i>Oefening 34: Breng je interesses in kaart.....</i>	<i>127</i>
<i>Oefening 35: Je eigenschappen, vaardigheden en talenten.....</i>	<i>129</i>
<i>Oefening 36. Conclusie. Samenvatten alle oefeningen.....</i>	<i>133</i>

Woord vooraf

Dit handboek is tot stand gekomen dankzij de ontwikkelingsgerichte visie van het Ministerie van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur in Suriname voor het basisonderwijs:

“Het onderwijs richt zich op de competentieontwikkeling van alle leerlingen en studenten in geheel Suriname door het aanbieden van een uitdagende en veilige leeromgeving, waarbij zij:

- 1. zelfstandig aan de slag kunnen gaan,*
- 2. hun eigen leerweg kunnen volgen zonder te blijven zitten,*
- 3. zowel zelfstandig als samen met anderen vraagstukken kunnen oplossen,*
- 4. cultuur bewust worden zodat zij culturele diversiteit respecteren en waarderen en attitudes, vaardigheden en kennis verwerven om in verschillende culturen te functioneren en*
- 5. hun talenten en sociaal-emotioneel welbevinden leren ontwikkelen tot kritische burgers.*

In dit ontwikkelingsgericht onderwijs is er expliciet aandacht voor de meertaligheid, de gelijkheid en gelijkwaardigheid, culturele diversiteit en de fysieke en mentale gezondheid.”¹

Veel dank is verschuldigd aan de Minister van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur, aan de directeurs AVO en ATB, aan de directeur CENASU, aan de medewerkers van de Ontwikkelingsdienst, CENASU en de Inspectie van het Onderwijs, aan de Pedagogische Instituten, aan de master-trainers en aan de leraren en schoolleiders van de pilot-scholen. Bijzondere dank gaat uit naar de Surinaamse overheid die op 5 november 2021 instemde met het Raadsvoorstel van de Minister van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur voor het beschikbaar stellen van de benodigde middelen voor het realiseren van het project ‘Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas!’.

Dr. Ruud Duvekot

---

1 Ministerie van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur (2021). *Preliminary Summary. Beleidsdocument Onderwijsvernieuwing. 4 januari 2021.*

Leeswijzer

Het basisonderwijs bereidt kinderen voor op het functioneren in de samenleving. Leerlingen staan tegenwoordig in het primair onderwijs (basisonderwijs) voor grote uitdagingen. In hun onderwijs is veel aandacht voor de generieke ontwikkeling van het kind. Het zelfregulerend vermogen is daarbij één van de persoonlijke kwaliteiten² waarop wordt gekoerst om kinderen voor te bereiden op het vervolgonderwijs in het voortgezet onderwijs. Er is echter nog meer te ontwikkelen als het gaat om het voorbereiden van de leerling op vervolgonderwijs via het leren herkennen en benutten van persoonlijke kwaliteiten zoals probleemoplossend vermogen, communicatieve en informatievaardigheden en lerend vermogen.

Na hun leerloopbaan in het basisonderwijs gaan leerlingen in het voortgezet onderwijs vervolgens een bewuste keuze maken voor een meer specifiek opleidingsprofiel en een daaropvolgende beroepsrichting of studie. Ook gaan ze zich dan realiseren dat 'levenlang leren' voor hen de norm zal zijn om zich duurzaam in de samenleving te ontplooiën en te handhaven. Dit betekent dat leerlingen in het basisonderwijs reeds bewust gemaakt kunnen worden van hun generieke, persoonlijke kwaliteiten op het vlak van bijvoorbeeld zelfsturing, creativiteit, flexibiliteit, e.a. Het is daarom een belangrijke voorwaarde voor de vormgeving van hun verdere leven dat leerlingen al in het basisonderwijs zo goed mogelijk het vermogen ontwikkelen om zelf eigenaar te zijn van hun leerproces in de context van de veranderende samenleving.

De lesmethode '*Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas*' richt zich op het adequaat toerusten van leerlingen in het 7^e leerjaar van het basisonderwijs voor het identificeren en benutten van hun generieke, persoonlijke kwaliteiten. Ze leren deze kwaliteiten benutten voor het duurzaam vormgeven van schoolkeuzes na het basisonderwijs en het versterken van hun inzicht in de bij hun passende loopbaan en andere vormen van maatschappelijke participatie. We noemen dit het proces van 'leerlingen hun stem leren vinden én verwoorden'

---

2 Zie voor de plaatsbepaling van 'zelfregulering' binnen het model van de 21ste-eeuwse vaardigheden: <http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/21e-eeuwse-vaardigheden/>

binnen en buiten de klas. Deze 'stem van de leerlingen' bestaat feitelijk uit twee stemmen. We noemen dit 'de kleine stem' en 'de grote stem'.

'De kleine stem' betreft het in leerjaar 7 leren reflecteren van leerlingen op het eigen handelen en het handelen van anderen zodat elke leerling het eigen, persoonlijke ontwikkelpotentieel kan uitvinden, verwoorden en benutten ten behoeve van haar/zijn latere keuzes in het secundair en hoger onderwijs, op de arbeidsmarkt en in het persoonlijke leven. Deze 'kleine stem' verbindt zodoende de persoonlijkheid en eigenheid van de leerling met de passende vorm(en) van maatschappelijke participatie. De 'kleine stem' is vooral gericht op *brede, maatschappelijke vorming*

De 'grote stem' is meer gericht op *specifieke vorming van de leerling binnen het STEAM-bereik*. STEAM is Engels voor Science, Technology, Engineering, Art en Mathematics. In het Nederlands staat het voor: Wetenschap, Technologie, Ontwerp, Kunst en Wiskunde. STEAM-onderwijs stimuleert competenties als ontdekken, samenwerken, creatief denken en onderzoeken, ook wel 21^e-eeuwse vaardigheden genoemd.

Deze 'grote stem' leert de leerlingen in leerjaar 8 te reflecteren op hun talenten binnen het STEAM-bereik (*Science, Technology, Engineering, Arts & Mathematics*). De 'grote stem' verbindt in feite 'de kleine stem' van de leerling met de verkenning van haar/zijn mogelijkheden voor een loopbaan in de maatschappelijke sectoren behorend bij het STEAM-bereik.

In dit handboek voor leerjaar 7 staat het activeren van 'de kleine stem' als algemene vorming (Bildung) van de leerling centraal. De oefeningen in het handboek leren de leerlingen op een respectvolle en positieve wijze te leren reflecteren op zichzelf en op anderen. Daarmee ondersteunt dit handboek de leraar bij het adequaat voorbereiden van leerlingen op het **leren reflecteren** in brede zin op hun persoonlijke ontwikkelproces en helpt ze om hun talenten af te leren stemmen op hun a.s. maatschappelijke ontplooiing. Het handboek biedt inzicht in het proces van *Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas*. Verschillende sets van oefeningen ondersteunen de leraar in het leren reflecteren van de leerlingen op hun 'kleine stem'.

Naast dit handboek is ook een werkboek voor de leerlingen beschikbaar. De leraar kan dit werkboek benutten bij het gebruik van dit handboek in de praktijk. Het werkboek volgt de oefeningen zoals deze in het handboek zijn weergegeven met dat verschil dat de oefeningen in het werkboek de leerlingen tonen hoe zij groeien in het reflecteren op hun leerproces en de keuzes die zij daarbinnen geacht worden bewust te kunnen maken. Een ander verschil tussen handboek en werkboek is dat de instructie bij elke oefening alleen in het handboek voor de leraar is vermeld.

Het werkboek bestaat uit lege werkbladen die elke leerling tijdens de oefeningen invult en in de eigen persoonlijke map opslaat. De leerlingen krijgen het werkboek op papier uitgereikt. Ook staan alle oefeningen op de website (<https://stem.sr>) en op het STEAM-platform zodat de leraar ook digitaal gebruik kan maken van de oefeningen. Het invullen van de oefeningen in het werkboek leidt vanzelf tot het maken van de persoonlijke persoonlijke map van elke leerling. De allereerste oefening betreft nl. het maken van de voorkant en de daaropvolgende oefeningen vullen de 'map' in.

Inleiding

Dit handboek voor leerjaar 7 biedt de leraar het instrumentarium om de leerlingen te helpen ontdekken wie ze zijn, wat ze kunnen en voelen, en wat ze leuk vinden om te doen. De oefeningen in dit handboek laten de leerlingen ervaren en verwoorden wat ze in huis hebben.

Wanneer de leerlingen de oefeningen 'in dialoog' doen, dus als een andere leerling ze helpt onder woorden te brengen wat er nu precies in hen omgaat bijvoorbeeld, dan komt er vaak meer op tafel en dan geeft dat ook vaak meer inzicht in wat de persoonlijke talenten, interesses en wensen zijn. De leerlingen kunnen dat doen door middel van de oefeningen, die opgenomen zijn in dit werkboek.

De oefeningen helpen ze om te reflecteren op zichzelf: wie ze zijn, wat ze graag doen wat ze zou willen, enzovoorts. Door te reflecteren kijken ze met nieuwsgierigheid naar zichzelf, bijvoorbeeld naar iets dat ze meegemaakt hebben of iets dat ze voelen in bepaalde situaties. Ze onderzoeken zodoende splendorwijs wat belangrijk voor ze is en wat ze drijft.

Goed kunnen reflecteren is een handige vaardigheid en een goed zelfbeeld hebben een fijne eigenschap, ook in de rest van iemands leven. Het kan leerlingen bijvoorbeeld helpen bij het bewuster maken van keuzes in hun leven. Ze hebben in deze levensfase nl. veel te kiezen en er is vaak weinig sturing en dus veel vrijheid daarin. Dat is fijn, maar het maakt het niet makkelijk om te kiezen voor een bepaalde ontwikkelrichting, middelbare school, e.d. De vaardigheid om te kunnen reflecteren op wie ze zijn en waar ze hun ontwikkeling op zouden kunnen afstemmen is daarom van groot belang voor keuzes met betrekking tot vervolgonderwijs en de latere keuze voor hoger onderwijs en/of loopbaanrichting.

We hebben in dit handboek oefeningen opgenomen die zijn opgedeeld in vier categorieën: oefeningen over jezelf, oefeningen over jou op school, oefeningen over jou in de wereld en oefeningen over jou en je keuzes.

De oefeningen over “ik” geven de leerlingen een beter beeld van hun eigen kwaliteiten en talenten, hun unieke eigenschappen en de waarden die ze belangrijk vinden en waar ze van dromen.

De oefeningen over “ik op school” geven ze een beter beeld over de mate waarin ze de vaardigheden die nu belangrijk zijn op school, al beheersen, maar ook over de manier waarop ze het liefste leren bijvoorbeeld of de rol die ze het beste in een groep kunnen vervullen.

De oefeningen over “ik in de wereld” leren ze om te kijken naar kwesties die in de wereld spelen en naar verschillen tussen mensen. Ze leren om hun eigen mening of oordeel te bekijken en even uit te stellen zodat ze ook open staan voor andere perspectieven, zodat ze ten slotte wel weer zelf een standpunt in kunnen nemen dat bij hen past.

De oefeningen over “ik en mijn keuzes” richten zich vooral op het maken van een studiekeuzes of profielkeuzes. Daar nemen ze eigenlijk alles wat ze in de eerdere oefeningen geleerd hebben in mee: namelijk over wie ze zijn, wat hun kwaliteiten zijn, wat hun verlangens zijn; over dat waar ze goed in zijn als ze naar hun eigen leerproces leren op school kijken; en over dat wat ze belangrijk vinden in de wereld en waar ze graag iets aan bij zouden willen dragen.

Hopelijk helpen deze oefeningen ze bij het maken van goede persoonlijke, sociale en economische keuzes in hun leven. Misschien merken ze ook dat het gewoon heel leuk is om de oefeningen te maken en iets over zichzelf met anderen te leren delen. Zo leren ze zichzelf en elkaar beter kennen door deze oefeningen.

De resultaten van alle oefeningen bundelen ze in hun eigen persoonlijke map. Ze maken als het ware een portfolio over zichzelf. Als iemand dat portfolio bekijkt en leest, kan die de leerling goed leren kennen, en kan die niet alleen zien wat hij of zij leuk vindt, wat iemands kwaliteiten zijn en wat iemand belangrijk vindt, maar ook wat hij/zij allemaal buiten school een op school geleerd heeft. Zo leren de leerlingen dat ze leren van alles wat ze meemaken in hun leven. Deze bredere kijk op leren vult het formele leerproces van de school aan met leerervaringen van buiten de school. Het kan een belangrijke meerwaarde zijn als leerlingen ook die dingen die ze op een andere manier geleerd hebben, kunnen laten zien. Bijvoorbeeld wat ze buiten school leren door hutten te bouwen, speurtochten uit te zetten, te sporten,

e.d. Ze kunnen deze persoonlijke map of dit portfolio dus gebruiken als instrument om te laten zien wie ze zijn en wat ze in huis hebben.

Er staan heel veel oefeningen in dit handboek, waarschijnlijk te veel om allemaal te doen binnen één schooljaar. Sommige zullen beter bij de leerlingen passen, andere minder. Sommige zullen op dit moment belangrijk zijn, andere pas later. Er zal wellicht ook overlap tussen verschillende oefeningen zijn. Er zijn bijvoorbeeld oefeningen waarmee leerlingen gaan kijken naar wat ze echt leuk vinden, waar ze goed in zijn en waar ze zich wellicht in kunnen versterken of doorontwikkelen. Kortom, er zijn veel verschillende oefeningen opgenomen in het handboek zodat er voor iedereen en voor verschillende situaties geschikte oefeningen zijn.

Als leraar leg je de verschillende oefeningen uit en help je de leerlingen om een antwoord te vinden op de vragen die in de oefeningen worden gesteld. Je zult de leerlingen hierbij ook leren om samen te werken met andere leerlingen in de oefeningen.

Als leerlingen hun eigen stem leren vinden en verwoorden, dan kunnen ze daar de rest van hun leven op voortborduren en zichzelf blijven ontwikkelen. Want deze oefeningen helpen ze uit te vinden wat hun stem is: waar hun interesses liggen en waar ze talent voor hebben. En dat is handig om te weten als ze een school moeten kiezen, een onderwijsprofiel vinden of een vervolgopleiding kiezen in het beroepsonderwijs, de hogeschool of de universiteit. Het is ook belangrijk bij het oriënteren op een beroepskeuze, de keuze voor een bepaalde werkgever of als ze als zelfstandige willen gaan werken.

1 Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas

Het is van belang dat het basisonderwijs bijdraagt aan het creëren van een leercultuur die het vermogen van leerlingen versterkt om zich goed voor te bereiden op de vraag naar passend vervolgonderwijs en vervolgens effectieve duurzame inzetbaarheid binnen de samenleving en haar veranderlijke leer- en werkcultuur. *‘Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas’* beoogt een antwoord te geven (niet hét antwoord pretenderend) op de vraag hoe elke leerling zelfstandig deze voorbereiding met steun van de klasgenoten en de leraar het beste kan doen en zodoende leert te beantwoorden aan de almaar veranderende noden van maatschappelijke participatie waarvoor zij gesteld gaat worden.

In dit hoofdstuk wordt uitgelegd wat *‘Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas’* inhoudt en welke perspectieven het beoogt te bieden aan leerlingen door hen te leren reflecteren op hun eigen leerproces, én dat van andere leerlingen. Dergelijk reflecteren versterkt hun vermogen om bewust en passend een eigen keuze te kunnen maken in de verschillende fasen van hun onderwijsgestuurde en arbeidsmarktgerichte loopbaan. In een notendop: *‘Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas’* gaat over de wijze waarop leerlingen voor zichzelf, met elkaar en in interactie met de leraar leren reflecteren op zichzelf en anderen ten behoeve van hun persoonsvorming in het algemeen en het maken van bewuste en passende keuzes in hun leerproces in het bijzonder. Dit levert de leerling kwaliteiten op om maatschappelijk goed, duurzaam en *enjoyable* inzetbaar te worden, te zijn en te blijven.

Doel, doelgroepen en resultaten

‘Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas’ is gericht op het adequater voorbereiden van de leerling op het nemen van verantwoordelijkheid voor de eigen duurzame inzetbaarheid nadat ze de basisschool achter zich hebben gelaten. De nadruk ligt op het leren reflecteren op de eigen talenten en op het leren herkennen en waarderen van deze talenten in dialoog met anderen. Daarnaast is het doel om de betrokken leraar te professionaliseren in het begeleiden van de leerlingen bij dit leerproces.

De doelgroepen van ‘Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas’ zijn daarmee gegeven: (1) de leerlingen in het basisonderwijs en (2) hun leraren. Specifiek gaat het om de groep leerlingen van 10-12 jaar die in deze leeftijdsfase in de leerjaren 7 en 8 te maken krijgen met toekomstbepalende schoolkeuzen en profielkeuzes. De leraren zijn geprofessionaliseerd in het ondersteunen van leerlingen bij het maken van hun keuzes op basis van het zelfmanagement van persoonlijke kwaliteiten van de leerling.

Het resultaat van ‘Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas’ is dat leerlingen in het basisonderwijs beter worden toegerust voor de noden van de moderne samenleving met zijn veranderlijke werk- en leervragen, en dat het leren reflecteren ook wordt geïntegreerd in de lerarenopleidingen zodat de aanstaande basisschool- leraren hiertoe beter worden geëquipeerd. In tabel 1 zijn de beoogde resultaten weergegeven.

‘Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas’ richt zich derhalve op het adequaat toerusten van leerlingen voor het identificeren en benutten van hun generieke, persoonlijke kwaliteiten ten behoeve van het duurzaam kunnen vormgeven van hun schoolkeuze na het basisonderwijs en hun inzicht in hun mogelijke carrière en maatschappelijke participatie.

Tabel 1: Resultaten ‘Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas’ voor leerlingen en leraren

Resultaat niveau ‘Leerlingen’	Toelichting
Versterking van zelfsturend leren	Zelfsturend leren kan o.b.v. persoonlijk portfoliomanagement en in dialoog met anderen (leraren, klasgenoten, ouders, etc.) leiden tot het innoveren van de leercultuur en versterken van de lerende houding van de leerling.
Focus op persoonsvorming en ontwikkelkracht	Leerlingen hebben baat bij ‘Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas’ doordat ze zich meer bewust worden van hun generieke ‘power’ en door hun school adequater kunnen worden geadviseerd over het vervolg van hun leerloopbaan.
Beter gemotiveerde profiel- en studiekeuze en minder uitval	Leerlingen die in hun schooltijd hebben kennis gemaakt met ‘Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas’ kunnen beter gemotiveerde profielkeuzes maken in de onderbouw en studiekeuzes in de bovenbouw.
Betere aansluiting vo-hbo	‘Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas’ leidt o.a. tot bewustere en gemotiveerder houding ten aanzien van studiekeuze na het

	voortgezet onderwijs en naar verwachting leidt dit tot minder uitval in de gekozen studie.
Enjoyability van employability	Een niet te veronachtzamen resultaat is de nadruk die 'Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas' helpt leggen op persoonlijke motivatie en reflectie om aan een duurzame en op de eigen kracht gebaseerde loopbaan te kunnen (mee)werken. Dit versterkt de 'lol in leren' of anders gesteld 'de enjoyability' van het blijven werken aan de eigen inzetbaarheid in een daarvoor receptieve samenleving.
Resultaat niveau 'Leraren'	Toelichting
'Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas' als initiële cursus	Als 'Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas' als lesmethode verankerd is in de lerarenopleiding voor a.s. leraren, of als nascholingsaanbod aan zittende leraren, dan kan het (als cursus/leeruitkomst/minor) in het programma van de lerarenopleiding leiden tot: <ul style="list-style-type: none"> - Een beter op het hbo-leerproces én de a.s. beroepspraktijk toegeruste student in de lerarenopleiding. - Een effectiever handelende leraar in het basisonderwijs als het gaat om het motiverend onderwijs en ondersteuning in de vervolgonderwijs-keuze van elke leerling.
Leren Waarderen	'Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas' verbreedt het handelingsperspectief van de leraar in het basisonderwijs om leerlingen meer gepersonaliseerd te kunnen begeleiden in hun leerproces en hun talentontwikkeling.

Voor de leraren is het doel dat zij hun leerlingen als leraar goed begeleiden in hun persoonlijke en unieke ontwikkelproces. De lesmethode van '*Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas*' wordt daarbij als ontwikkel- én loopbaanstrategie ingezet door leerlingen en leraren. De focus op de doelgroepen van leraren en leerlingen is relevant omdat zij resp. de leraren van het heden en de burgers van de toekomst zijn. De leraren versterken hierbij hun reeds bestaande functie als de 'wegbereiders van leerlingen voor passende maatschappelijke participatie. De leraren staan daarmee vooraan bij het aanpassen van de leerlijnen en loopbaanstructuren in het basisonderwijs aan de noden van de veranderende samenleving. Het is daarbij handig als ze zelf ook kunnen werken aan een duurzame carrière

in deze samenleving en daar hun leerlingen bij leren begeleiden door ook zelf op een respectvolle manier te leren reflecteren op hun eigen handelen en dat van anderen.

De kleine stem en de grote stem

Het project *'Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas: laat je stem horen'* beoogt kinderen in het basisonderwijs adequater voor te bereiden op het leren herkennen van 'hun eigen stem' en hun potentieel voor de STEAM-domeinen. We noemen dit de 'kleine stem' en de grote stem' van de kinderen. De 'kleine stem' leert de leerlingen te reflecteren op zichzelf en helpt hun talenten in generieke zin te benoemen. De 'grote stem' leert de leerlingen te reflecteren op hun meer specifieke interesse voor STEAM-domeinen qua aanleg, interesse en ontwikkelingsrichting.

Het woord '**stem**' heeft zodoende een dubbele betekenis met de focus op 'de kleine **stem**' en op 'de grote **stem**':

- 'De kleine **stem**' is geïnspireerd op het gedachtegoed van de Braziliaanse pedagoog Paulo Freire³ die reeds in de jaren 1970 constateerde dat er nooit eerder in de geschiedenis zoveel ruimte was om leerprocessen zodanig te personaliseren dat 'de kleine **stem**' gearticuleerd en gehoord kan worden en ieder kind kan leren (mede)zeggenschap te hebben over de eigen ontwikkeling. Het basisonderwijs kan deze ambitie en motivatie om kinderen al vroegtijdig te stimuleren en te ondersteunen in hun persoonlijke vorming en maatschappelijke oriëntatie realiseren door ze te leren hun 'kleine, innerlijke **stem** te laten horen' teneinde (mede)eigenaarschap te krijgen over het hoe, wat en waarom van zichzelf ontwikkelen binnen de Surinaamse samenleving.
- **STEM**⁴ is een UNESCO-initiatief om de domeinen wetenschappen, techniek, engineering en wiskunde gezamenlijk te vatten in één herkenbaar (letter)woord. **STEM** gaat om het opbouwen van wetenschappelijke, technische en wiskundige inzichten,

---

3 Freire, P. (1972). *Pedagogy of the oppressed*. Baarn, Anthos.

Freire, P. (1998). *Teachers as cultural workers - Letters to those who dare teach*. Boulder, Westview Press.

4 STEM: Science, Technology, Engineering & Mathematics.

STEAM: Science, Technology, Engineering, Arts & Mathematics.

concepten én praktijken (S, T & M) en het inzetten ervan om complexe vragen of een levensecht probleem op te lossen (E). **STEM** binnen onderwijs is dus – voor alles – het samenbrengen van de diverse componenten van het letterwoord teneinde maatschappelijke en wetenschappelijke uitdagingen in samenhang te identificeren, onderzoekend op te lossen en erover te communiceren.

STEM wordt vaak aangevuld met kunst ('Arts') tot **STEAM**. Dit voegt de studie van de menswetenschappen, taalkunsten, dans, drama, muziek, visuele kunsten, design, nieuwe media en andere stromingen toe. In deze lesmethode ligt de nadruk bij het benutten van de 'kleine stem' én 'de grote stem' op de STEAM-domeinen! In leerjaar 7 staat 'de kleine stem' centraal. Vervolgens wordt in leerjaar 8 de aandacht verschoven naar 'de grote stem'.

Leeruitkomsten in het basisonderwijs

'Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas' is gebaseerd op de oriëntatie van de leerling op zichzelf en op haar omgeving. Zo is de lesmethodiek enerzijds gestoeld op de persoonsvorming die meer geïnternaliseerd is: 'je eigen stem leren herkennen, waarderen en laten horen'. Dit brengt in het kader van de loopbaanoriëntatie van 10-12-jarigen de juiste diepgang in het verbinden van de persoonlijke leervraag met de best passende leerroute na het basisonderwijs. Anderzijds is het gebaseerd op de leeruitkomst die wordt omschreven als 'het bijdragen aan ontwikkeling van de STEM-talenten': de leraar stimuleert actief de persoonlijke ontwikkeling van de leerling en ondersteunt leerlingen bij het innemen van een bewuste positie als wereldburger in het kader van een STEM-focus, door verbinding te leggen met de leefwereld, de beroepsidentiteit en/of vervolgstudie, wetenschap, andere schoolvakken en een bredere maatschappelijke context van de STEM-domeinen. Een dergelijke focus op STEM is een essentieel onderdeel van het onderwijs en in het bijzonder van persoonsvorming.

Drie vakbekwaamheden

De leeruitkomsten die behoren bij het ontwerpen, verzorgen en evalueren van stem-onderwijsactiviteiten zijn gebaseerd op de leeruitkomsten voor de pedagogische, vakdidactische en professionele vakbekwaamheden van de leraar in het basisonderwijs.

1. Pedagogische vakbekwaamheid

- 1.1. De leraar bouwt een veilige relatie met leerlingen op door een open en responsieve houding en bevordert een optimaal leef- en leerklimaat voor alle deelnemers in een groep, in samenwerking met professionals en ouders.
- 1.2. De leraar maakt het alle leerlingen mogelijk zich optimaal te ontwikkelen en waardeert diversiteit, door ontwikkelbehoeften en groei mogelijkheden te signaleren, af te stemmen op individuele behoeften en zo gelijkwaardige onderwijskansen te creëren.
- 1.3. De leraar stimuleert actief de persoonlijke ontwikkeling van de leerling en ondersteunt leerlingen doelmatig bij het innemen van een bewuste positie als wereldburger in een diverse samenleving, door verbinding te leggen met de leefwereld van de leerling en de bredere maatschappelijke context.

2. Vakdidactische vakbekwaamheid

- 2.1. De leraar realiseert een krachtige leeromgeving voor de specifieke doelgroep in de onderwijspraktijk, waarbij recht wordt gedaan aan verschillen tussen leerlingen en actuele inzichten in vakinhoud en vakdidactiek. Daartoe doorloopt de leraar de volledige ontwerpcyclus, geeft vorm aan leerlijnen en leerarrangementen en ontwikkelt vernieuwende en geschikte onderwijsmaterialen.
- 2.2. De leraar is in staat om weloverwogen vormen van observeren en toetsen te kiezen, te ontwerpen en in te zetten om systematisch leer-, gedrags- en persoonlijke ontwikkeling van leerlingen te analyseren en te monitoren. De leraar is in staat om deze resultaten te gebruiken bij het evalueren en vormgeven van het onderwijs.
- 2.3. De leraar stelt het leerproces van de leerling centraal en begeleidt deze effectief bij het verwerven van kennis en vaardigheden. De leraar beschikt over een toolbox met een diversiteit aan didactische werkvormen en hulpmiddelen die doelgericht wordt inzet. Ter bevordering van leervaardigheden, samenwerken, digitale geletterdheid en zelfregulering van leerlingen worden effectieve strategieën ingezet.

3. Vakbekwaamheidsniveau professioneel handelen

- 3.1. De leraar is bereid eigen keuzen en handelen te motiveren en verantwoorden, werkt continu aan de eigen professionele ontwikkeling, visie op onderwijs en leraarschap en moreel kader, ter verbetering en vernieuwing van de eigen lespraktijk en versterking van de schoolorganisatie. De leraar ontwikkelt en benut hierbij (1) het

eigen onderzoekend vermogen, (2) het actief signaleren en verwerken van relevante actuele informatie en kennis, (3) kritische reflectie op het eigen handelen en feedback van anderen daarop, en (4) participatie in netwerken binnen en buiten de school.

- 3.2. De leraar communiceert in studie en beroep mondeling en schriftelijk in helder en correct Nederlands of, indien relevant, in een andere taal.

Twee leeruitkomsten voor Leren Reflecteren

'Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas' kent binnen de persoonsvorming op 10-12-jarige leeftijd een oriëntatie van de leerling op zichzelf ('de eigen stem') en op het STEAM-bereik. Ook op het niveau van de leraar is er sprake van verdergaande beroepsvorming. Beide oriëntaties zijn in een leeruitkomst te ondervangen.

Op leerlingenniveau is de leeruitkomst van *'Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas'*:

De leerling reflecteert bewust en doelgericht op zichzelf en op anderen, zowel in algemene zin ten behoeve van de articulatie en verheffing van 'de eigen stem' als in meer specifieke zin op hun oriëntatie op het STEAM-bereik. De leerling herkent, waardeert en ontwikkelt, zowel door samen te werken als door individuele activiteiten, nieuwe inzichten die zowel betrekking hebben op het zichzelf ontplooiën als op de persoonlijke oriëntatie op de omgeving waarin zij zich ontplooit, zo mogelijk ook binnen STEAM-domeinen.

De competenties of **kwaliteiten** (vaardigheden, houdingsaspecten, kennis) van de leerling zijn met deze leeruitkomst gericht op:

- Hun leerervaringen systematisch benoemen, inschatten en documenteren.
- Uit de leerstappen wezenlijke persoonlijke sterkte en competenties afleiden (rode lijn ontdekken) en hier conclusies uit trekken voor hun leertraject en loopbaanvorming.
- Een doelgerichte basis leggen voor de instap in het beroepsleven, bijvoorbeeld om weten om te gaan met de bekwaamheidseisen van het leraarschap en andere beroepen waar ze aansluiting mee hebben.
- Maatregelen voor de concrete realisering van de beroepsvorming plannen.

- Het management van hun competenties met ondersteuning van het portfolio-instrumentarium zelfverantwoordelijk ter hand nemen.
- Bewust zijn van de waarde van leerprestaties uit alle levensgebieden, deze in aanmerking nemen en daaruit wezenlijke, persoonlijke sterke én ontwikkelpunten afleiden.
- Perspectieven voor de loopbaan erkennen en realistische maatregelen nemen om de persoonlijke en professionele ontwikkeling te plannen.
- Het management van het leertraject met behulp van het portfolio-instrumentarium zelfverantwoordelijk, zelfstandig en langdurig toepassen.

Op het niveau van de leraar is de leeruitkomst te omschrijven als:

*De **leraar** ontwikkelt, zowel door samen te werken als door individuele activiteiten, nieuwe inzichten op actuele vakinhoudelijke, didactische, pedagogische en vakoverstijgende aspecten ten behoeve van de eigen ontwikkeling, de ontwikkeling van de leerlingen en de schoolontwikkeling met betrekking tot het leren reflecteren van leerlingen op hun eigen handelen en dat van anderen, ten behoeve van hun persoonlijke vorming (Bildung) en hun oriëntatie op de STEAM-domeinen.*

2 Aan de slag met Leren Reflecteren in de klas

Er is zoveel meer in iemands leven dat van waarde is en gewaardeerd kan worden, dan alleen het waarderen van iemand op basis van behaalde schoolresultaten. Alles wat iemand meemaakt in het leven en hoe iemand leert daarmee om te gaan, is bepalend voor wat je leert, wie je bent en wilt zijn, voor wat je aan unieke toegevoegde waarde kan hebben in een gezelschap of een team en voor de keuzes die je uiteindelijk zult maken om je rol in de wereld te vervullen.

Het meeste van wat we leren en meemaken, valt niet te meten met toetsen, maar verdient wel erkenning van de waarde die het heeft. Dit valideren richt zich in eerste instantie op bewustwording, om hier vervolgens een plek mee in te kunnen nemen in de wereld, keuzes te maken en zich verder te ontwikkelen. We onderscheiden daarbij de term *opleiden* van *persoonsvorming*, of eventueel Bildung te noemen.

In het huidige onderwijs wordt vooral veel aandacht besteed aan het opleiden. Het opleiden gaat om iets doelgerichts, om het aanleren van iets dat nuttig is, om iets te *kunnen*. Daarnaast is het echter belangrijk ook iemand te *worden*. Dit proces voltrekt zich veel minder rechtlijnig en kan weliswaar tot nut zijn in het verdere leven van een persoon, maar is in de eerste plaats geen middel, maar een doel op zichzelf. Anderen kunnen ons opleiden, maar ons vormen, kunnen we slechts zelf.⁵ Dat betekent dat ruimte maken voor persoonsvorming in het onderwijs op een andere manier moet gebeuren dan de manier waarop we gewend zijn op te leiden. Het gaat om ruimte geven aan eigenheid, nieuwsgierigheid, verlangen, reflectie, interactie en vrijheid en om het erkennen en waarderen daarvan. We verstaan persoonsvorming daarbij niet als een proces waarin “het onderwijs” leerlingen tot een bepaald soort persoon zou moeten vormen, alsof er een ideaal of een vastliggende uitkomst is, waarbij het gevaar van indoctrinatie op de loer ligt. Het gaat veel meer om de leerlingen in een reflexief⁶ en interactief proces te ondersteunen bij het een-persoon-willen-zijn die zich met volwassen vrijheid in de wereld manifesteert.

---

5 Bieri, P. (2007). Bildung beginnt mit Neugierde. In: *Die Zeit*, 2007(32). <https://www.zeit.de>

6 Met reflexief wordt bedoeld: een persoon is reflexief wanneer die haar handelen kan sturen naar aanleiding van reflectie. Linders, L. (2018) *Sociaal werk gaat over andere mensen*. <https://lectoren.sociaalwerk.nl/wp-content/uploads/2018/03/Verkenning-sociale-reflexiviteit-2018-03-26-docx.pdf>

⁷De schoolperiode vormt als het ware de overgang van het private domein van het gezin naar het publieke domein van de samenleving, waarin de leerling zich dient te gaan bewegen wanneer die de school verlaat. Juist in deze veilige omgeving, die zich nog iets in de luwte bevindt, kan de leerling kennis maken met zichzelf, met de ander en met de wereld zoals die is en met zichzelf in deze wereld en in relatie tot de ander. De school kan zo een oefenplaats vormen die leerlingen ertoe uitrust zich te manifesteren als uniek individu naast en met anderen, en kan hier ruimte voor maken, zonder impliciete doelstellingen ter verbetering van de persoon of de wereld.⁸

In de betiteling van deze lesmethode 'leren reflecteren: laat je stem horen in de klas' zitten twee elementen: de dialoog en het valideren⁹.

Het valideren richt zich op het zien, erkennen en waarderen (in de zin van naar waarde schatten, niet in de zin van er een cijfer aan geven) van 'de hele leerling' qua leergeschiedenis, kwaliteiten, talenten, leerervaringen, ambities en verlangens.

Het valideren kan een leerling ook doen aan de hand van enkel de oefeningen, zou je misschien zeggen. Toch willen we hier het belang van de dialoog onderstrepen. Dit handboek is dan ook niet bedoeld om alleen maar oefeningen uit te selecteren en deze aan leerlingen te geven. Het leren reflecteren vraagt om een zorgvuldige begeleiding hierbij. Wanneer het reflecteren op het eigen handelen en op dat van anderen vergezeld gaat van een dialoog, helpt dit bij het bewust worden van de eigen persoonlijkheid. Door vragen te stellen, goed te luisteren en waar nodig iets toe te voegen, kan samen onderzocht worden. Juist door de dialoog wordt het onderzoeken een persoonlijke en daarmee unieke oefening. Daarnaast leidt een dialoog tot een verrijkt perspectief op het zelf. Het beeld dat je van jezelf hebt, is

---

7 Biesta, G. (2018). *Tijd voor pedagogiek*. Universiteit voor Humanistiek. <https://www.uvh.nl/actueel/april-2018/tijd-voor-pedagogiek-download-oratie-gert-biesta>

8 Arendt, H. (1994). De crisis van de opvoeding. In: *Tussen verleden en toekomst. Vier oefeningen in politiek denken*. Leuven, Garant, pp. 101-124.

Bransen, J. (2019). *Gevormd of vervormd*. Leusden, ISVW.

9 Duvetkot, R.C. (2016). *Leren Waarderen. Een studie van EVC en gepersonaliseerd leren*. Proefschrift. Houten, CL3S. [thesis on VPL and personalized learning] <http://cl3s.com/leren-waarderen-download/>

Duvetkot, R.C., Edwards, S., Grooters, N., Hoevenaars, L. en Noorlander, M. (2017). *Valideren is (te) leren. Een model voor dialogisch valideren van leeruitkomsten*. Utrecht, Instituut Archimedes.

ook maar één perspectief. Jezelf door de ogen van een ander kunnen zien, verrijkt het beeld dat je van jezelf hebt.¹⁰ Het leren kennen en vormen van een stabiele identiteit vindt plaats door dialoog met zichzelf en met anderen.¹¹ Daarnaast wordt ook de eigen blik op de wereld verruimd door naar elkaar te luisteren. Je ziet dan dat er meerdere perspectieven zijn, het vergroot de empathie voor anderen, helpt om in verbinding te staan met anderen en geeft je een meer solide basis om een eigen positie te kiezen.

In de dialoog ontstaat een gemeenschappelijkheid enerzijds waarbinnen ruimte ontstaat voor diversiteit en uniciteit anderzijds.¹² De dialoog schept een bedding, een ruimte waarin gevalideerd kan worden. Wanneer jouw kwaliteiten alleen in je dagboek staan, vinden ze nog geen validering in de wereld. We hebben elkaar dus nodig om onszelf te kunnen manifesteren.

De oefeningen

De oefeningen in dit handboek zijn opgedeeld in vier gebieden, te weten:

- A. oefeningen over “ik”**
- B. oefeningen over “ik op school”**
- C. oefeningen over “ik in de wereld”**
- D. oefeningen over “ik en mijn keuzes”**

De keuze hiervoor is gemaakt vanuit de volgende gedachtegang. Wanneer een leerling zich bewust is van het feit dat ze als individu een uniciteit vormt met alle kwaliteiten en ervaringen die daarbij horen, kan een gevoel van innerlijke autoriteit groeien door het valideren ervan, ook door de ander. Dat maakt dat de leerling beter in staat zal zijn zelf het leven vorm te geven en eigen keuzes te maken vanuit de persoon die zij zich ten diepste voelt. De basis voor het leren reflecteren in de klas begint dus met de oefeningen rondom “ik”.

---

10 Brinkgreve, C. (2009). *De ogen van de ander*. Amsterdam, Atlas Contact.

11 Meijers, F. J. M. (2012). Loopbaanleren als (dialogisch) probleem: een introductie in *Wiens verhaal telt? Naar een narratieve en dialogische loopbaanbegeleiding*. Antwerpen, Garant.

12 Arendt, H. (1958). *The human condition*. Chicago, University of Chicago Pres.

De context waarbinnen in deze fase van het leven geleerd wordt en waarbinnen de oefeningen gedaan worden, is de context van de school. De wereld die de leerling op dit moment tegenkomt, is vooral de wereld van de school, die een soort oefenplaats kan zijn voor het zich bewegen in de grotere wereld. Daarnaast zal de eerste grote, levensbepalende keuze die de leerlingen tegen zullen komen in hun leven, waarschijnlijk die in het kader van loopbaanoriëntatie zijn, bijvoorbeeld bij het maken van een profielkeuze of studiekeuze. Om hier een gedegen keuze in te kunnen maken, is het nodig dat de leerling weet welke competenties zij al ruimschoots ontwikkeld heeft en in welke ze nog kan groeien binnen de verschillende vakken die op school gegeven worden. De tweede reeks oefeningen gaat daarom over het leren kennen van jezelf binnen de context van de school en het leren op school.

Uiteindelijk willen we in het onderwijs de leerlingen helpen een persoon te worden die zich in de wereld beweegt. De derde reeks oefeningen gaat daarom over de plek van de leerling in de wereld binnen de diversiteit die de wereld kenmerkt. Deze oefeningen beogen het opschorten van het eerste oordeel, het vergroten van de empathie, het leren kennen van de complexiteit van problemen in de wereld en het uiteindelijk innemen van een positie in de wereld die past bij de persoon die de leerling ten diepste is.

Bewustwording van de thema's uit de eerste drie reeksen kunnen helpen bij de keuzes die de leerling zal maken. Wanneer de leerling kennis heeft van de eigen kwaliteiten en verlangens, wanneer de leerling weet waar zij plezier uit haalt, waar haar talenten liggen, hoe ze tegenover actuele kwesties in de wereld staat, waar haar diepste betrokkenheid ligt en welke rol zij in de wereld kan vervullen, dan zal ze tot beter passende keuzes kunnen komen. Doordat we leven in een samenleving waarin enerzijds veel mogelijkheden ontstaan zijn door welvaart, differentiatie van sociale systemen en een flexibilisering van de arbeidsmarkt en anderzijds sprake is van een zekere 'detraditionalisering', is er een enorme toename van het aantal te maken keuzes voor het individu¹³ en geeft de sociale achtergrond minder richting bij het maken van die keuzes. Er wordt dus een groter beroep gedaan op de zelfsturing van het individu. Om tot die zelfsturing te komen is bewustzijn van de eigen identiteit nodig. Een

---

13 Habermas, J. (1992). Individuation through Socialization: On George Herbert Mead's Theory of Subjectivity. In *Postmetaphysical Thinking: Philosophical Essays* (pp. 149–204). Cambridge, MIT Press.; zie ook bij: Meijers, 2012.

eerste keuze die de leerling tegen zal komen in de richting van de toekomstige loopbaan, is het maken van een profielkeuze of studiekeuze.

Het leren reflecteren in de klas met behulp van de oefeningen in dit boek kan daarom gedaan worden met kinderen in leerjaren 7 en 8 van het basisonderwijs, bijvoorbeeld met het oog op de keuze voor een middelbare school. Het leren reflecteren in de klas kan overigens ook gedaan worden met leerlingen in het voortgezet onderwijs, met het oog op de profielkeuze of met leerlingen uit het examenjaar en voorexamenjaar met het oog op hun studiekeuze. Bij elke oefening staat kort beschreven wanneer deze ingezet zou kunnen worden en wat het “doel” van de oefening is. De oefeningen kunnen uitgevoerd worden binnen het reguliere lesprogramma, in mentoruren, maar ook tijdens de meer vakgerichte lessen.

Het begeleiden bij de oefeningen

We vragen de leraar de oefeningen op een *dialogische* manier te begeleiden. Dit vraagt van de leraar dat deze zich bekwaamt in een aantal competenties, die we hieronder op een rijtje zetten. Deze opsomming lijkt te suggereren dat de leraar welhaast perfect zou moeten zijn, terwijl het juist gaat om vaardigheden waar we vaak een leven lang mee bezig zijn om die volledig te beheersen. Belangrijk is het hierbij op te merken dat ook de leraar een feilbaar persoon is en als zichzelf deelneemt aan de dialoog en dat dat niet alleen ok is, maar dat juist het herkennen en benoemen van ook de twijfel en het zoeken van meerwaarde kan zijn in de dialoog. Authenticiteit is misschien wel de belangrijkste voorwaarde voor een prettige dialoog.

De leraar die het leren reflecteren in de klas ten uitvoer wil brengen:

- Dient zelf ook te weten waar zij/hij staat, wat de eigen kwaliteiten en gevoeligheden zijn en wat hij/zij wil. Het vraagt dus om voldoende zelfkennis en eigenwaarde. Dan kan de leraar de oefeningen namelijk begeleiden vanuit haar eigen persoon en daarmee authenticiteit bieden, wat weer leidt tot veiligheid.
- Weet een klimaat te creëren waarin er openheid kan zijn over het diepste wezen van een persoon. Dat betekent dat de leraar aan een prettig groepsklimaat gewerkt heeft,

het eigen oordeel op kan schorten, zichzelf ook kan laten zien en zelf ook feedback kan vragen aan de leerlingen.

- Verankert de oefeningen in een context, waardoor de betekenis en meerwaarde ervan worden ervaren. Een krachtige loopbaanomgeving is niet alleen dialogisch, maar biedt ook praktijkgericht leren waarin keuzemogelijkheden zijn.¹⁴ Er kan pas gereflecteerd worden wanneer er een context is waarop gereflecteerd kan worden en van waaruit geabstraheerd kan worden.¹⁵
- Heeft oog voor alle leerlingen en laat dat merken.
- Begeleidt de oefeningen door deze gepaard te laten gaan met een gesprek. Dit kan een gesprek zijn van de leraar met een leerling, maar ook een gesprek tussen leerlingen of een gesprek met de groep, waarin dat wat onderzocht wordt, verankerd en verdiept kan worden.
- Voelt zelf ook ruimte om de oefeningen te kiezen die passen bij de leraar die ze is.
- Biedt structuur in het proces maar blijft inhoudelijk ook steeds in gesprek met de leerling en geeft de leerling ruimte voor eigen inbreng en keuzes.
- Heeft een responsieve houding naar elke leerling. Daarin is er geen oordeel, is er openheid voor de persoon van de leerling, zonder die te willen veranderen, en is er sensitiviteit om hier gepast – validerend - op te kunnen reageren.
- Is zich bewust is van de eigen visie, standpunten en emoties en kan een plek kan geven zonder ze leidend te laten zijn, ook wanneer die in de dialoog met de leerling of in het begeleiden optreden. Bovendien kan de leraar herkennen dat de eigen socialisatie bepalend is voor de bril waarmee ze naar personen en kwesties kijkt en zien dat ook dit maar een relatief perspectief is, zodat er afstand genomen kan worden van dit perspectief als een automatisch gegeven.
- Ontwikkelt een eigen visie op Bildung of persoonsvorming, maar handelt, wanneer die bovenstaande weet te bewerkstelligen, vanuit een eigen visie op Bildung en burgerschap.

---

14 Meijers, 2012.

15 Meijers, F., Kuijpers, M., & Winters, A. (2010). [Leren kiezen/kiezen leren](#). Een literatuurstudie. 's-Hertogenbosch/ Utrecht, Expertisecentrum Beroepsonderwijs.

- Kan met humor en lichtheid en plezier het proces van leerlingen begeleiden en daarbij ook met humor naar zichzelf kijken.
- Realiseert zich dat ze zelf ook nog in ontwikkeling is en onderzoekt deze ontwikkeling met nieuwsgierigheid en kan met compassie kijken naar de vaardigheden die ze zich nog niet volledig eigen gemaakt heeft.

Meijers (2012) schaaft vaardigheden bij het begeleiden van loopbaanleren en vaardigheden die wenselijk zijn bij het begeleiden van loopbaanleren onder de noemer 'dialogoog'. Deze staan naast elkaar geplaatst in tabel 2. In deze dialoog is er steeds afwisseling tussen het terugblikken op concrete ervaringen en het vooruitkijken naar de te maken keuzes.

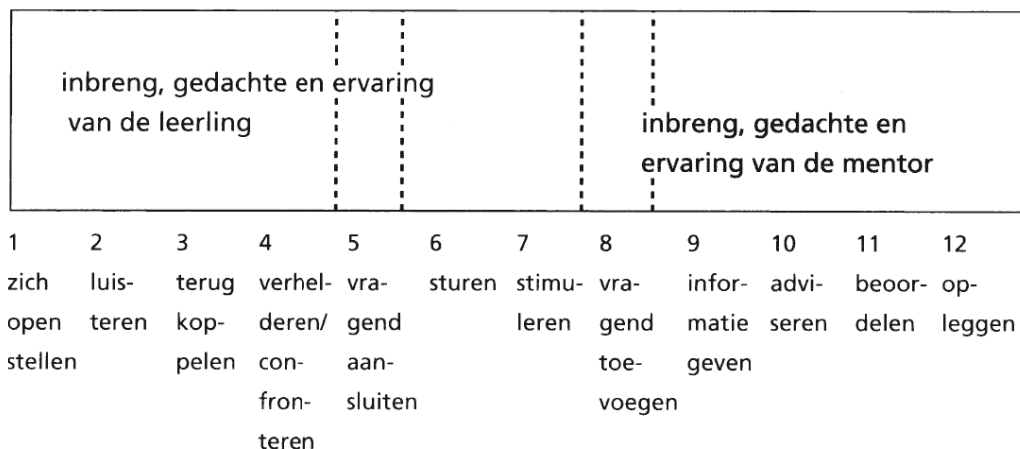
Tabel 2 vaardigheden bij het begeleiden van loopbaanleren.

<i>'Oud' gedrag</i>	<i>Gewenst gedrag</i>
Terug-kijken	
Afstand scheppen	Vertrouwen wekken
Praten, invullen ("ik weet het")	Actief luisteren (ik wil het van jou horen)
Weinig ingaan op wat de leerling zegt en aan gevoelens laat zien	Doorvragen op wat de leerling zegt en toont
Ontkennen of oordelen	Valideren (het is goed wat je zegt)
Benoemen wat de leerling nog niet kan	Waarderen (het is goed wat je doet)
Denken voor de leerling	Zet de leerling aan het denken
Bij huidige situatie blijven	Refereert aan andere situaties
Trekt conclusies voor de leerling	Laat de leerling zelf formuleren wat dit zegt over het zelf-, werk- en toekomstbeeld
Vooruit-kijken	
Problemen oplossen	Laten nadenken over een eerste stap
Informatie is niet relevant	Relevant expertise inbrengen
Tegendenken	Meedenken
Leerling laten zwemmen	Helpen formuleren
Genoegen nemen	Uitdagen tot bewijzen
Overnemen van actie	Stimuleren tot actie
Opdrachten geven	Vervolgstap laten kiezen

Om de oefeningen op de juiste manier te kunnen begeleiden, zijn de juiste gespreksvaardigheden dus belangrijk. Voorafgaand aan de juiste vaardigheden is het echter belangrijk dat de relatie tussen leraar en leerling goed is. In die relatie kan openheid en vertrouwen groeien als de leraar een begeleidingshouding heeft waarin zij echt is, zich kan inleven en respect toont.¹⁶

Konig (1995) beschrijft verschillende interventies die in een gesprek met een leerling ingezet kunnen worden, onder andere afhankelijk van het doel van het gesprek en de fase van het gesprek. Die interventies kunnen gerangschikt worden naar de mate waarin de leraar de leerling meer ruimte geeft in het gesprek of de leraar zelf meer ruimte neemt. In figuur 1 is dit zogenaamde gesprekscontinuüm weergegeven.

Figuur 1 continuüm gespreksinterventies

Bron: Konig, 1995

Bij het begeleiden van het leren reflecteren in de klas, zullen vooral de interventies aan de linkerkant van het continuüm ingezet worden. Konig onderscheidt daarnaast vier niveaus waarop het gesprek gevoerd kan worden: op inhoudsniveau, op procesniveau, op interactieniveau en op gevoelsniveau. Bij het leren reflecteren in de klas is het belangrijk dat alle niveaus aandacht krijgen in het gesprek, zeker ook het niveau van gevoel en interactie,

16 Konig, A. (1995). *In gesprek met de leerling*. Groningen, Noordhoff.

omdat juist het niveau van gevoel iets over de leerling zelf aan het licht kan brengen en het niveau van de interactie iets duidelijk kan maken over de dialoog die gevoerd wordt.

Het oefenen van de begeleidingsvaardigheden

Leraren hoeven niet meteen vaardig zijn in het begeleiden van deze oefeningen. Bovengenoemde kwaliteiten zijn kwaliteiten die moeten kunnen groeien. De mastertrainers die reeds geoefend zijn in het werken met de lesmethodiek van dit handboek zullen daarom met de leraren oefenen in het leren reflecteren in de klas. Dit gebeurt op verschillende niveaus:

- Tijdens bijeenkomsten zullen leraren onder begeleiding van een mastertrainer zelf oefenen met de oefeningen in het handboek. Hierdoor zullen de leraren een beter beeld krijgen van de eigen kwaliteiten, standpunten, capaciteiten en verlangens en ook van de eigen achtergrond en de invloed daarvan op hun eigen denken. Ze leren hun oordeel op te schorten en kwesties vanuit verschillende perspectieven te bekijken.
- Tijdens de trainingsbijeenkomsten zullen leraren met elkaar oefenen in de vaardigheden om de oefeningen te begeleiden. De eigen lerarengroep is hier dus de oefenplaats.
- Aan de hand van casussen wordt besproken wat wenselijk is om in verschillende situaties en contexten te doen. Hiermee oefenen de leraren de responsiviteit, omdat bij deze vormen van begeleiding meestal niet geldt dat hier een vaststaande richtlijn voor is. Elke individuele situatie vraagt om inschatting van de leraar hoe hierop in te spelen.
- Tijdens de bijeenkomsten wordt gekeken naar mogelijkheden voor het aanbieden van een rijke, levensechte context waarin geleerd kan worden en waarop gereflecteerd kan worden. Hierbij moet gedacht worden aan complexe, authentieke taken waarbij ruimte is voor autonomie van de leerling en theorie *just in time* en *just enough* aangeboden wordt (Meijers, 2012). Er wordt in eerste instantie geprobeerd om aan te sluiten bij projecten die al in de school uitgevoerd worden.
- Tijdens bijeenkomsten reflecteren leraren met elkaar op de eigen vaardigheden met betrekking tot het begeleiden van de dialogische manier van leren reflecteren in de klas. Dit kan door middel van het gebruiken van verschillende reflectie- en

intervisiemethoden. Er wordt gereflecteerd op de eigen vaardigheden, maar hierbij wordt de hele persoon meegenomen (ook de overtuigingen, emoties en betrokkenheid bijvoorbeeld). Het uitgangspunt van de eigen reflectie en het oefenen is ook hier steeds het valideren en het groeien van de docent.

- De laatste stap na het kunnen toepassen van de vaardigheden die nodig zijn om de dialogische manier van leren reflecteren in de klas toe te passen, is het besef dat het hierbij uiteindelijk niet gaat om een toe te passen techniek bij verschillende oefeningen, maar om een geïntegreerde manier van ruimte en verantwoordelijkheid geven aan leerlingen, ruimte maken voor reflectie en feedback geven aan leerlingen. De laatste stap van het oefenen met deze vaardigheden bestaat daarom uit het kijken naar de transfer in de dagelijkse praktijk buiten de oefeningen om en de reflectie daarop.

3 Handleiding bij de oefeningen

Als handleiding bij de oefeningen geldt de volgende instructie:

1. De oefeningen in dit handboek betreffen 'de kleine stem' van de leerlingen. Dat wil zeggen dat de leerlingen met behulp van deze oefeningen werken aan hun reflectieve vermogen in algemene zin: welke talenten ze hebben, welk ontwikkelpotentieel, etc.
2. De resultaten van de oefeningen helpen de leerlingen om hun portfolio – of beter gezegd hun persoonlijke map – te vormen. In deze persoonlijke map staat omschreven wie ze zijn, welke interesses, 'krachten' en dromen ze hebben. Kortom, hun 'stem' map geeft ze de woorden die ze kunnen gebruiken om te vertellen wie ze zijn, wat ze willen en waar ze heen willen gaan met hun leven. Ook hebben ze geleerd om onder woorden te brengen wie en wat ze nodig hebben om hun 'krachten' verder te ontplooiën. Ze leren zodoende dus reflecteren én articuleren op wie ze zijn en hoe ze willen gaan bijdragen aan de *samen-leving*.
3. Bij elke oefening staat een tijdsindicatie. Het kan altijd zijn dat er iets meer of minder tijd nodig is.
4. Soms kan een oefening ook benut worden als lees- en schrijfoefening binnen de andere leerdoelen van de school. Benut die mogelijkheid.
5. De allereerste oefening is bedoeld voor het maken van het voorblad van de persoonlijke map die de leerling zelf gaat vullen met de resultaten van alle oefeningen.
6. Er is een viertal clusters van oefeningen die binnen een bepaald thema vallen:
  - a. Het 1^e cluster gaat over de vraag *Wie ben ik als mens?*
  - b. Het 2^e cluster behandelt de vraag *Wie ben ik op school?*
  - c. Het 3^e cluster richt zich op de vraag *Wie ben ik in de grote wereld?*
  - d. Het 4^e cluster stelt de vraag centraal *Wie ben ik bij het maken van keuzes voor mijn leven?*
7. Elk cluster heeft z'n eigen leerdoelen (verwachte opbrengst) en leeruitkomsten (behaalde opbrengst). Voor elke leerling zal dit een persoonlijk profiel zijn waarin zij/hij zich herkent en vertaalt naar de verdere stappen in het leven die nog gezet gaan worden, zo mogelijk en graag in samenwerking met anderen.

8. De laatste oefening in elk cluster betreft een oefening waarmee de leerlingen kunnen samenvatten wat de oefeningen op hoofdlijnen hebben opgeleverd voor het persoonlijke profiel van de leerling: sterkte kanten, ontwikkelkanten, ambitie, wensen, etc. Deze samenvatting kan vervolgens als 2^e blad in het portfolio worden opgenomen.
9. Na de instructie bij elke oefening, loop je tijdens de uitwerking door de leerlingen rond en help je ze eventueel door vragen te stellen. Je kunt beter geen antwoorden geven of helpen invullen. Blijf altijd positief en help de leerlingen om in de oefeningen hun 'kracht' te ontdekken; hun 'fles is immers halfvol en niet halfleeg'!
10. In het volgende schooljaar 8 staat 'de grote stem centraal'. Dan gaat het om oefeningen die de leerlingen laten zien of en in welke mate zij specifiek geïnteresseerd en geschikt zijn voor de benutting van de eigen talenten binnen de STEAM-domeinen. De oefeningen zijn dan toegespitst op de rekenkundige, technische, computerkundige, artistiek-creatieve en analytische talenten.

4 Cluster één. Oefeningen over “ik”

Centraal in dit cluster staat de vraag *wie ben ik?* Aan de hand van elf oefeningen verkennen de leerlingen wie ze zijn, wat ze belangrijk vinden en wat hun interesses en wensen zijn:

- 1) Mijn zelfportret
- 2) Een fijne ervaring
- 3) Boordevol kwaliteiten
- 4) Mijn interesses
- 5) Van alle kanten bekeken
- 6) 15 seconden
- 7) Waardevolle muur
- 8) Heldenpresentatie
- 9) Op mijn route
- 10) Brief uit de toekomst
- 11) Evaluatie van “ik”

Doel van dit cluster met oefeningen over ‘ik’, oftewel over de eigen stem van de leerling, is de leerlingen te leren zich bewust te zijn van hun eigen leerervaringen en hoe ze die ervaringen kunnen gebruiken om hun ‘krachten’ (talenten, ambities, vaardigheden en kwaliteiten) en hun ontwikkelkanten te omschrijven. Met de oefeningen in dit cluster leren ze zich ook bewust te worden van de relevantie van het documenteren van deze ervaringen.

Leerdoelen cluster 1

- Een basis leggen voor individuele ontwikkeling en loopbaanoriëntatie.
- Duurzaam zelfmanagement van competenties en ervaringen toepassen.
- Zichzelf en anderen stimuleren om de persoonlijke ontwikkeling te documenteren.

Leeruitkomsten cluster 1

- 1) Leren reflecteren op het eigen handelen.
- 2) Leren reflecteren op het handelen van anderen.
- 3) Leren (samen)werken met een portfolioformat.

- 4) Leren articuleren wie je bent, wat je krachten en je ontwikkelkant zijn en waar je heen wilt.
- 5) Documenteren in de persoonlijke map wie de leerling is: krachten, ontwikkelkanten, ambitie en dromen.

Volgordelijkheid

In de eerste oefening laat je de leerlingen een zelfportret maken. Dit zelfportret wordt de 1^e bladzijde in hun portfolio of, beter gezegd, hun persoonlijke map. De oefeningen 2 tot 10 gebruiken de leerlingen vervolgens om hun persoonlijke map mee aan te vullen.

Met oefening 11 laat je de leerlingen nogmaals naar hun zelfportret kijken en mogen ze aanvullen en aanpassen wat ze eerst hadden opgeschreven in hun zelfportret.

Zo werken de leerlingen met deze oefeningen aan een overzicht van wat ze allemaal hebben gedaan en wat ze over zichzelf hebben geleerd.

Oefening 1: Zelfportret

<i>Leerdoel</i>	Leerlingen hun talenten, interesses en dromen helpen verbeelden.
<i>Tijdsduur</i>	ca. 45 minuten: het 1 ^e deel ca. 25 minuten en het 2 ^e deel ca. 20 minuten.
<i>Werkwijze</i>	<p>Een portfolio is een soort map waar de leerling het eigen werk in verzamelt.</p> <p>Voor deze lessenserie noemen we het portfolio de persoonlijke map waarin de leerling de resultaten van de oefeningen gaat verzamelen. Vaak hebben deze portfolio's een voorkant. De leerling kan deze voorkant zelf gaan maken in deze eerste oefening!</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. De leerlingen starten met het beantwoorden van de onderstaande drie vragen. 2. Vervolgens gaan zij de voorkant van hun eigen persoonlijke map invullen. Ze mogen de voorkant op de volgende bladzijde gebruiken maar ook een eigen voorkant maken. 3. Zorg er tenslotte voor dat elke leerling deze voorkant bewaart in de eigen persoonlijke map. De resultaten van de andere oefeningen worden gedurende het schooljaar toegevoegd aan deze map.
<i>Resultaat</i>	De leerlingen hebben een eerste omschrijving of verbeelding gemaakt van wie ze zijn.
<i>Afronding</i>	<p>Laat ze het zelfportret in hun persoonlijke map stoppen als 1^e bladzijde, voorzien van hun naam.</p> <p>Laat ook na afloop van deze oefening je eigen zelfportret zien. Dan laat je zien dat je zelf ook een persoonlijke map hebt gemaakt.</p>

Drie vragen aan de leerling

1. Wat kan je goed? Dit kan bijvoorbeeld snel lezen of goed gamen zijn.

---

2. Wat doe je graag? Bijvoorbeeld zwemmen of schilderen.

---

3. Wat is je grote droom? Iets dat je graag wilt worden of iets dat je graag wilt kunnen.

Nu kunnen ze aan de slag met de voorkant van hun persoonlijke map of portfolio!

De leerling tekent het eigen lichaam. Laat de leerlingen het voorbeeld in het werkboek hiervoor gebruiken.

Zorg dat ze hun hoofd, handen en voeten duidelijk tekenen. Eerst tekenen ze in of naast hun hoofd iets dat ze goed kunnen. Ze mogen ook meer dingen tekenen! Daarna tekenen ze in of om hun handen alles wat ze graag maken of doen. Ze mogen ook meer dingen tekenen! Tenslotte tekenen ze om hun voeten heen iets waar ze van dromen. Ze mogen ook meer dingen tekenen! Laat ze vooral buiten de lijntjes tekenen, schrijven en kleuren en extra dingen toevoegen.

Als ze klaar zijn zetten ze hun naam erop en stoppen ze de tekening als voorkant in hun persoonlijke map.

Het portfolio van: .....

Oefening 2: Een fijne ervaring

<i>Leerdoel</i>	Leerlingen ontdekken wat een ervaring die inspirerend voor ze was over hen zegt.
<i>Tijdsduur</i>	ca. 40 minuten (15 + 25)
<i>Werkwijze</i>	De leerlingen werken eerst zelfstandig aan deze opdracht. Daarna gaan ze in tweetallen in gesprek met elkaar.
<i>Resultaat</i>	De leerlingen hebben een eerste omschrijving of verbeelding gemaakt van wat ze leuk vinden om te doen. Dit biedt inzicht in wie ze zijn.
<i>Afronding</i>	Laat ze het resultaat van de oefening in hun persoonlijke map stoppen.

Door deze oefening te maken kan je ontdekken wat je leuk vindt om te doen. Een 'ervaring' is iets wat je hebt meegemaakt. Een fijne ervaring is bijvoorbeeld dat je leerde duiken. Probeer nu aan een ervaring te denken waar jij je heel goed door voelde. Ga in gedachten terug naar dat moment en beantwoord de volgende vragen:

1. Wat was je ervaring?

---

2. Wat gebeurde er tijdens deze ervaring?

---

3. Waar en met wie was je?

---

4. Wat deed jij op dat moment?

---

5. Hoe voelde je je toen?

Heb je alle vragen ingevuld? Ga dan in tweetallen in gesprek. Dezelfde vragen stel je nu aan je klasgenoot. Luister goed naar elkaar en beschrijf hieronder in het kort de ervaring van je klasgenoot.

Versillen de gevoelens van je klasgenoot van die van jou? Waarom wel of niet?

Oefening 3: Boordevol kwaliteiten

<i>Leerdoel</i>	Leerlingen bewust maken van hun kwaliteiten en hoe ze deze kunnen inzetten in bepaalde situaties
<i>Tijdsduur</i>	ca. 40 minuten (20 + 20)
<i>Werkwijze</i>	De leerlingen werken eerst zelfstandig aan deze opdracht. Daarna gaan ze in tweetallen in gesprek met elkaar.
<i>Resultaat</i>	De leerlingen hebben hebben inzicht gekregen in hun kwaliteiten.
<i>Afronding</i>	Laat ze het resultaat van de oefening in hun persoonlijke map stoppen.

Een kwaliteit kan een vaardigheid zijn, iets dat je goed kan. Bijvoorbeeld dat je goed kan uitleggen of dat je lang kan rennen. Het kan ook een eigenschap zijn waar je trots op bent. Bijvoorbeeld dat je grappig bent of behulpzaam. Kijk goed naar de afbeeldingen. Schrijf naast elke afbeeldingen een kwaliteit die je ziet in de afbeelding.

1.

2.

3.

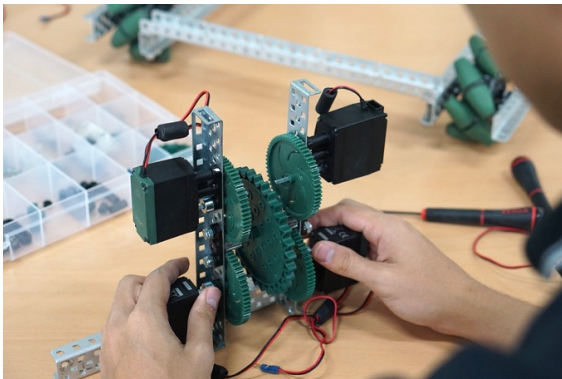

4.

5.

Welke kwaliteiten heb jij? Schrijf twee kwaliteiten op, iets dat je goed kan en iets waar je trots op bent.

Denk nu aan een gebeurtenis (iets wat je hebt gedaan of meegemaakt) waarin jouw kwaliteiten goed van pas kwamen. In tweetallen ga je dit bespreken. Vertel wat er gebeurde, hoe je jouw kwaliteiten hebt gebruikt en waarom deze kwaliteiten handig waren in deze situatie. Vervolgens vertelt je klasgenoot over een gebeurtenis. Beantwoord daarna individueel de onderstaande vragen.

4. Wat zijn de kwaliteiten van je klasgenoot?

---

5. Waarom kwamen deze kwaliteiten goed van pas voor je klasgenoot?

Als je klaar bent ga je met je klasgenoot bespreken wat je hebt opgeschreven. Kloppen de antwoorden volgens je klasgenoot of ontbreekt er nog iets? Vul ook in waarom het wel of niet helemaal klopte.

Oefening 4: Mijn interesses

<i>Leerdoel</i>	Leerlingen ontdekken wat hun voorkeuren zijn door er met elkaar over in gesprek te gaan
<i>Tijdsduur</i>	ca. 45 minuten (15 + 30)

1. Vul voor jezelf werkblad 1 'weetjes over mij' in. Probeer het eerste wat in je opkomt op te schrijven. Dit werkblad voeg je toe aan je portfolio.

Werkblad 1: weetjes over mij

Dit werkblad is ingevuld door: .....

1. Mijn hobby's zijn:
2. Thuis doe ik het liefst:
3. Op school doe ik het liefst:
4. Zo ziet een topdag er voor mij uit:
5. Ik ben trots op:
6. Mijn beste eigenschappen zijn:
7. Een mooi compliment dat ik heb gekregen is:

Nu gaan we persoonlijke dingen bespreken. We kunnen op elkaar rekenen en respectvol met elkaar omgaan. Iedereen moet zich vrij voelen om persoonlijke dingen te delen.

2. Je gaat in groepjes van drie zitten. De een is de interviewer, de ander de verteller en de ander de schrijver. De interviewer stelt de vragen, de verteller beantwoord de vragen en de schrijver noteert de antwoorden in het werkboek van de verteller. Je wisselt de rollen zodat bij iedereen de vragen zijn ingevuld.

- Wat doe je het liefst thuis?

- Wat doe je het liefst op school?

- Waar ben je het meest trots op?

- Wat vind je het leukste aan jezelf?

- Wat heeft iemand een keer tegen jou gezegd dat je fijn vond om te horen?

---

3. Welke rol vond je het leukst: die van interviewer, verteller of schrijver? En waarom?

Oefening 5: Van alle kanten bekeken

<i>Leerdoel</i>	Leerlingen worden zich bewust van hun eigen sterke punten en ontwikkelpunten, ook vanuit de ogen van anderen.
<i>Tijdsduur</i>	Schema 1 in de klas: 20 minuten Daarna schema 2 als huiswerk meegeven. Tenslotte deel 3 in een volgende les: 30 minuten

Iedereen heeft sterke punten maar ook ontwikkelpunten. Sterke punten zijn jouw kwaliteiten. Ontwikkelpunten zijn eigenschappen of vaardigheden die je graag wilt verbeteren. Personen die jou goed kennen bekijken jou van een andere kant. Dat kan waardevol zijn omdat ze kwaliteiten of ontwikkelpunten van jou kunnen opnoemen die je zelf nog niet had opgemerkt.

Schema 1

Vul het schema hieronder eerst zelf in. Schrijf twee sterke punten en twee ontwikkelpunten van jezelf op. Schrijf ook een situatie of een voorbeeld op waar dat uit blijkt. Bijvoorbeeld: jouw sterke punt is dat je creatief bent, een voorbeeld waar dat uit blijkt is dat je vaak met nieuwe ideeën komt.

IK over MEZELF	
Twee sterke punten:	Voorbeeld/situatie waaruit dat blijkt:
Twee ontwikkelpunten:	Voorbeeld/situatie waaruit dat blijkt:
Datum:	Naam en handtekening:

Schema 2: huiswerk

Vraag daarna **twee** andere personen die je vertrouwt (een vriend of vriendin, een familielid of een klasgenoot) om het schema voor jou in te vullen.

Deze persoon is:	
Twee sterke punten:	Voorbeeld/situatie waaruit dat blijkt:
Twee ontwikkelpunten:	Voorbeeld/situatie waaruit dat blijkt:
Datum:	Naam en handtekening:

Deze persoon is:	
Twee sterke punten:	Voorbeeld/situatie waaruit dat blijkt:
Twee ontwikkelpunten:	Voorbeeld/situatie waaruit dat blijkt:
Datum:	Naam en handtekening:

Deel 3: klassikaal in een volgende les

Kijk samen met een klasgenoot naar de schema's. Wat valt je op als je hiernaar kijkt? Worden dezelfde sterke en ontwikkelpunten genoemd of verschillen deze?

Zijn er sterke en ontwikkelpunten waar je zelf nog niet aan had gedacht? Welke?

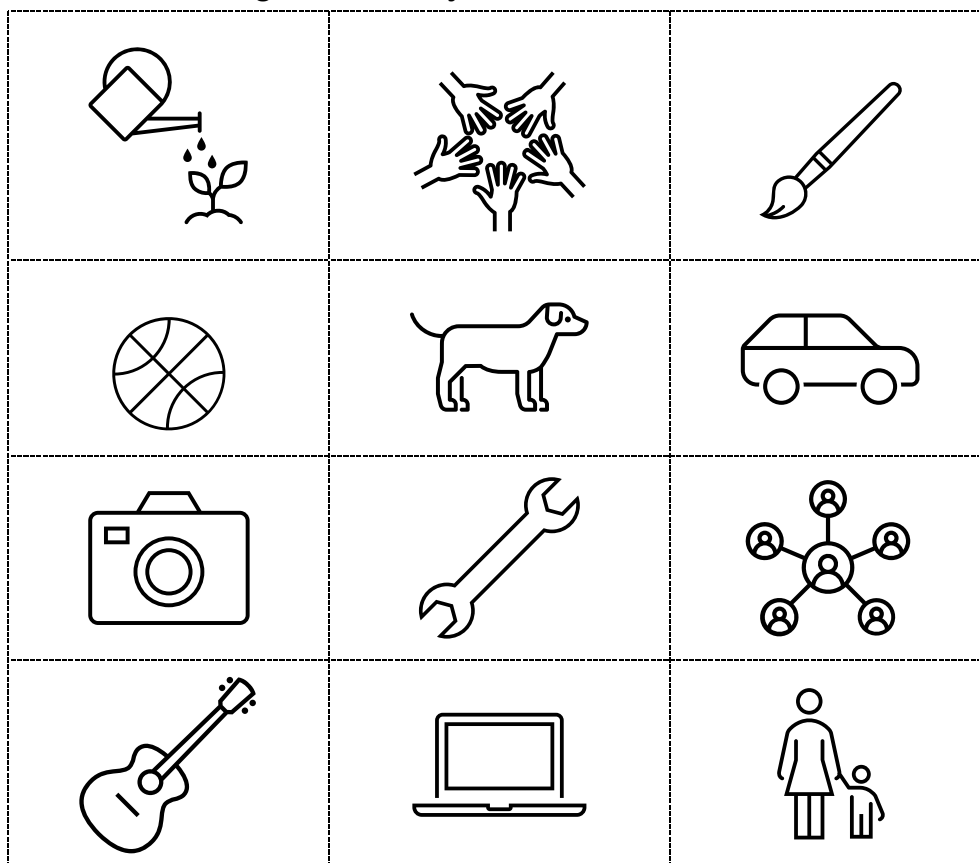

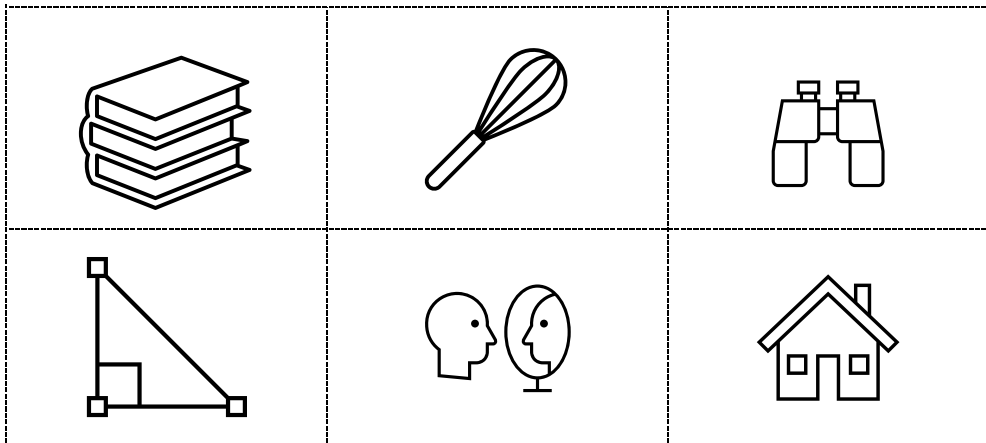
Oefening 6: vijftien seconden

<i>Leerdoel</i>	Aan de hand van beelden (Werkblad 2) jezelf kunnen voorstellen en iets vertellen over je persoonlijkheid.
<i>Tijdsduur</i>	30 minuten (10 + 20)

Op werkblad 2 'afbeeldingen voorstelrondje' zie je verschillende afbeeldingen. Kies zonder te lang te denken twee afbeeldingen die bij jou passen. Beantwoord daarna de onderstaande vragen. Let op! Laat de afbeeldingen die je hebt gekozen niet zien aan je klasgenoten. Zij gaan straks raden welke afbeeldingen jij hebt gekozen.

Werkblad 2: afbeeldingen voorstelrondje

Beantwoord nu eerst voor jezelf de volgende vragen

1. Wat zie je op de afbeeldingen?

---

2. Waar staan de afbeeldingen voor?

---

3. Waarom heb je voor deze twee afbeeldingen gekozen?

---

4. Wat zeggen deze afbeeldingen over jou?

Ga verder in viertallen

Ga nu in groepjes van vier zitten. In 15 seconden stel je jezelf voor aan de hand van de twee afbeeldingen. Je mag niet letterlijk noemen wat je op de afbeelding ziet. Bijvoorbeeld: je hebt de kwast en het fototoestel gekozen. Je vertelt dan dat je creatief bent en dat je graag dingen maakt. Later wil je kunstenaar worden.

Iemand uit de groep houdt de tijd goed in de gaten. Na 15 seconden is de tijd op en is het aan je klasgenoten om te raden over welke afbeeldingen het gaat. Wissel steeds van rol zodat iedereen zich een keer heeft voorgesteld. Klaar? Beantwoord dan individueel de vragen hieronder.

5. Welke afbeelding past heel goed bij jou? En waarom?

---

6. Welke afbeelding past niet zo goed bij jou? En waarom?

---

7. Vond je het leuker om jezelf voor te stellen of om te raden? Waarom?

Oefening 7: Waardevolle muur

<i>Leerdoel</i>	Bewustwording van waarden die belangrijk voor jou zijn.
<i>Tijdsduur</i>	35 minuten (15 + 20)

Het is leuk om te ontdekken wat voor jou belangrijk is. Dat kan van pas komen als je keuzes moet maken voor een hobby of een middelbare school. Waarden zijn dingen die jij belangrijk vindt, denk maar aan het woord waardevol.

Werkblad 3: jouw waardenmuur

The worksheet contains a grid of 14 empty rounded rectangles arranged in four rows. The first row has three large rectangles. The second row has four smaller rectangles. The third row has three large rectangles. The fourth row has four smaller rectangles. Below the grid are two overlapping, tilted rounded rectangles.

1. Op werkblad 3 'waardenmuur' zie je een muur met lege bakstenen. Hier vul je waarden in die voor jou belangrijk zijn. De lijst hieronder kan je helpen om waarden uit te kiezen maar je mag ook zelf waarden bedenken!

Probeer de woorden op een leuke manier op te schrijven, gebruik bijvoorbeeld verschillende kleuren of maak dubbele letters. Let op! De losse stenen onderaan het werkblad vul je straks pas in. Het werkblad voeg je toe aan je portfolio.

Lijst met waarden (voeg gerust waarden toe)

Liefde	Eten	Dieren
Helpen	Politie	Veiligheid
Lezen	Milieu	Humor
Vrede	Sporten	Vriendschap
Auto's	Muziek	Rekenen
Regels	Wonen	Spelen
Onderwijs	Praten	Technologie
Reizen	Kunst	Gezondheid
Kleding	Geld	Natuur

2. De vier losse stenen onder de muur in het plaatje horen niet thuis in jouw waardenmuur. Hierin schrijf je waarden die niet belangrijk voor jou zijn.
3. Bespreek jouw waardenmuur met je klasgenoot. Welke waarden hebben jullie gekozen en waarom? Vul daarna de vragen individueel in.
4. Kies nu een waarde uit die jouw klasgenoot heeft opgeschreven en die jij niet hebt. Vind je deze waarde belangrijk? Waarom wel of niet?

-
-
5. Welke waarde is het allerbelangrijkste voor jou? Schrijf ook een voorbeeld of een situatie op wanneer deze waarde vooral van belang is voor jou. Bijvoorbeeld: de waarde die je heel belangrijk vindt, is muziek omdat muziek je blij maakt als je verdrietig bent.
-
-
-

Oefening 8: Heldenpresentatie

<i>Leerdoel</i>	Via een ander persoon karaktereigenschappen, vaardigheden en kwaliteiten herkennen die je waardevol vindt in een ander en misschien ook in jezelf.
<i>Tijdsduur</i>	50 minuten (30 + 20)

Een held is een persoon naar wie je opkijkt. Denk na over wie jouw held is. Dat kan bijvoorbeeld een familielid zijn, een bekend persoon of iemand die veel voor jou betekent.

32. Wanneer is iemand een held volgens jou?

---

33. Wat moet een held doen of kunnen?

---

34. Hoe zou je het karakter van jouw held beschrijven? Bijvoorbeeld grappig, aardig en snel.

---

35. Herken je jezelf in je held? Zo ja, op welke manier? Zo nee, welke eigenschap of talent zou je graag ook willen hebben?

---

36. Schrijf eerst alle woorden op die je kan bedenken over jouw held. Schrijf bijvoorbeeld op: karaktereigenschappen, uiterlijke kenmerken, vaardigheden en kwaliteiten. Ben je klaar? Schrijf daarna hieronder een kort verhaal over jouw held. Je mag extra informatie opzoeken of, als dat mogelijk is, vragen stellen aan je held.

---

37. Vertel hierna in 1 minuut iets aan een klasgenoot over jouw held. In je presentatie vertel je wie deze persoon is, over jouw band met de persoon, bespreek je kort het leven van deze persoon en licht je toe waarom dit jouw held is.

38. Schrijf vervolgens op: hoe vond je het om jouw held te presenteren? En vond je de persoon in de presentatie van je klasgenoot ook een echte held? Waarom wel of niet? Schrijf dat allemaal hieronder op.

Oefening 9: Op mijn route

<i>Leerdoel</i>	Zicht krijgen op wie je bent, wat je goed kunt, wat je leuk vindt en wat niet. Door dit in kaart te brengen, kan het je helpen bij het maken van keuzes.
<i>Tijdsduur</i>	50 minuten (30 + 20)

Jouw 'ik' (je persoonlijkheid) bestaat uit verschillende stukjes. Tijdens het maken van andere oefeningen heb je deze stukjes al onderzocht. In deze oefening ga je al deze stukjes van jezelf in kaart brengen. Voor deze oefening is het handig om de al gemaakte oefeningen in je persoonlijke map erbij te pakken, zodat je kan kijken wat je eerder over jezelf hebt opgeschreven en wat je hebt ontdekt.

Bekijk werkblad 4 'mijn route' en breng het volgende van jezelf in kaart:

1. Mijn kwaliteiten

Kwaliteiten zijn eigenschappen of vaardigheden die anderen in jou waarderen of die je zelf waardeert. Vragen die je jezelf kunt stellen om achter je kwaliteiten te komen: waarin vind ik mezelf sterk? Wat waardeer ik in mezelf? Wat zijn mijn goede eigenschappen? Wat waarderen anderen in mij? Welke complimenten krijg ik meestal?

2. Mijn interesses

Interesses zijn dingen die je leuk vindt om te doen. Vragen die je kunnen helpen je interesses te benoemen: wat doe ik graag? Waar word ik blij van? Waar droom ik van?

3. Mijn waarden

Waarden gaan over hetgeen wat jij belangrijk vindt en waar je in gelooft. Vragen die je je kunt stellen: wat is belangrijk voor mij als ik met mensen omga? Wat geeft mij een goed gevoel over wat ik doe? Wat zou ik graag willen bereiken waardoor ik trots op mezelf zou zijn?

4. Mijn ontwikkelpunten

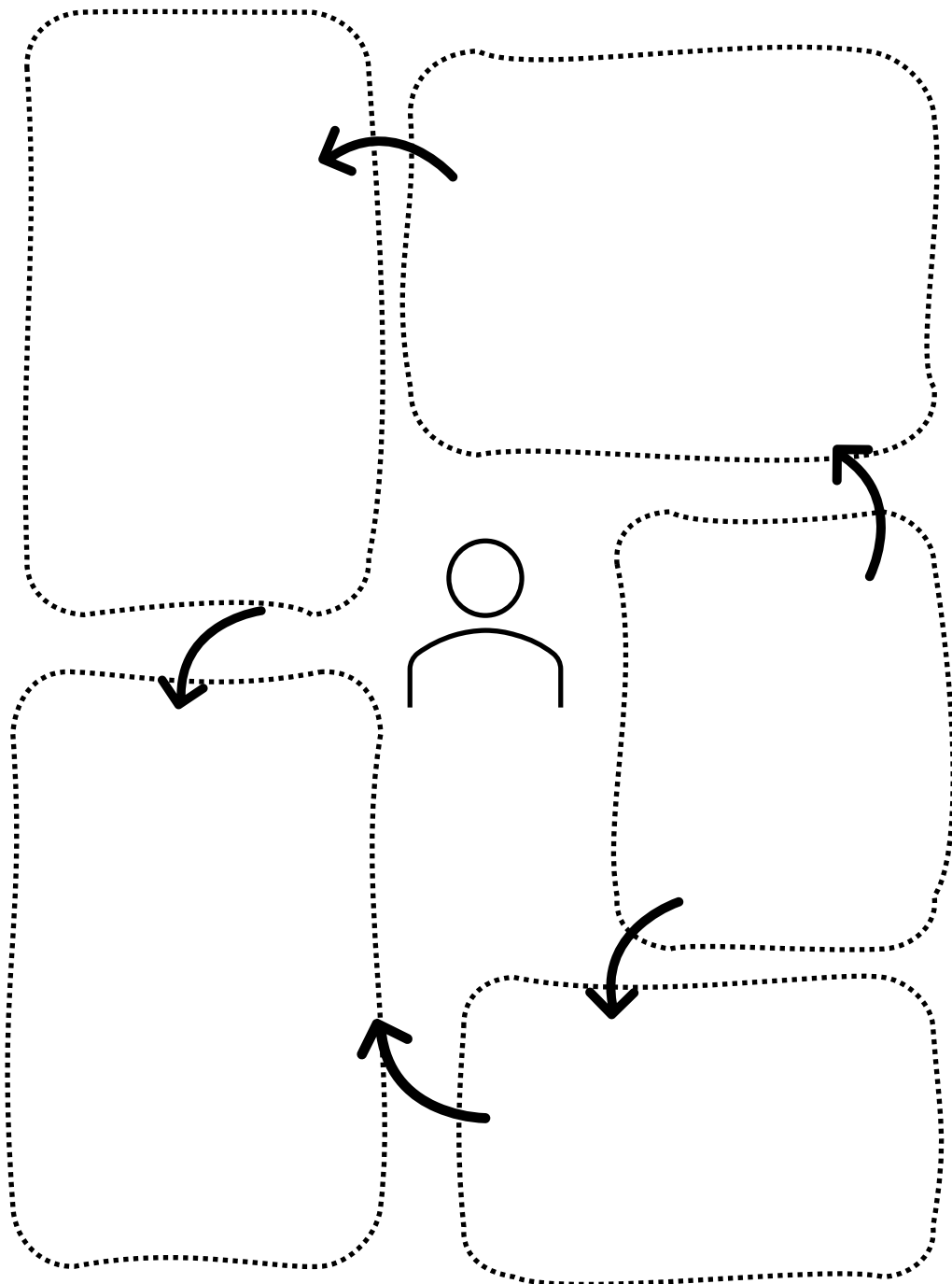
Ontwikkelpunten zijn dingen die je graag nog zou willen leren of waar je jezelf in wil ontwikkelen. Het gaat om kwaliteiten die je nog niet makkelijk kan of nog te weinig hebt geoefend. Vragen die je kunnen helpen: wat wil ik graag kunnen wat ik nu nog niet zo goed kan? Wat vind ik belangrijk om te leren?

5. Mijn desinteresses

Desinteresses zijn het tegenovergestelde van interesses. Dat zijn dingen die je echt niet leuk vindt om te doen, waar je een hekel aan hebt. Vragen die jezelf kunt stellen: wat vind ik heel stom om te doen? Wat geeft mij een vervelend gevoel? Waar heb ik een hekel aan?

Schrijf je naam ergens op werkblad 4 en vul daarna alles in wat je bij de 5 punten hierboven hebt opgeschreven. Voor elk van deze punten is een vakje. Je mag daar woorden in opschrijven maar je mag die ook tekenen. Klaar? Voeg dit werkblad dan toe aan je portfolio.

Werkblad 4: mijn route

Oefening 10: Brief uit de toekomst

<i>Leerdoel</i>	Vanuit een ander perspectief bewust worden van je eigen trotservaringen.
<i>Tijdsduur</i>	45 minuten

In deze oefening schrijf je een brief aan jezelf vanuit de toekomst. Je kruipt even in je tien jaar oudere 'ik', alsof je dus 10 jaar ouder bent.

Probeer eerst te bedenken wat je zou doen, denken en voelen als je tien jaar ouder bent.

1. Wat doe je over tien jaar denk je? Waar woon je? Wat zijn je interesses?

Probeer jezelf van een afstandje te bekijken met de blik van een tien jaar oudere 'ik'. Vanuit deze blik schrijf je een brief aan jezelf. Gebruik daarvoor werkblad 5 'briefpost'. Beschrijf in je brief twee prestaties waar je trots op bent. Dit kan iets zijn dat je gemaakt hebt, gedaan hebt, bedacht hebt of een beslissing die je genomen hebt. De volgende vragen kunnen je daarbij helpen:

- Welke stappen heb ik gezet en welke moet ik nog zetten?
- Waar ben ik heel tevreden over?
- Wat heb ik geleerd of ontdekt?
- Welke boodschap geef ik mezelf mee?

Start je brief met het schrijven van een groet aan jezelf en sluit ook af met je eigen naam. Probeer een duidelijke brief te schrijven, deze hoeft niet lang te zijn. Voeg de brief toe aan je portfolio.

Oefening 11: Afsluiting van de tien oefeningen over 'ik'. Oefeningen over jezelf dus!

<i>Leerdoel</i>	Samenvatten van wat je in cluster 1 hebt geleerd over jezelf
<i>Tijdsduur</i>	20 minuten

1. Wat vond je de leukste oefening? Waarom?

---

2. Wat vond je de minst leuke oefening? Waarom?

---

3. Heb je iets over jezelf geleerd wat je nog niet wist? Zo ja, wat?

---

5 Cluster Twee. Oefeningen over “ik op school”

In dit cluster van oefeningen gaan we verder met het vinden en verwoorden van ‘de kleine stem’. We gaan 10 oefeningen doen die gaan over de stem die de leerling kan laten horen op school. We gaan hiermee de vraag beantwoorden: **Wie ben ‘ik’ op school?**

Aan de hand van tien verschillende oefeningen verkent de leerling wie hij/zij is op school:

12. Zelftesten
13. Vaardigheden bingo
14. Hoe los jij dit op?
15. Groepsrollen
16. Mijn werkmethode
17. Out of the box
18. Hoe voel jij je op school?
19. Liefelingsvakken
20. Droomvlucht
21. Mediawijsheid

Oefening 12: Zelftesten

<i>Leerdoel</i>	Met behulp van 10 testen kan jij jezelf beoordelen op vaardigheden die belangrijk zijn op school. Als je deze vaardigheden goed onder de knie hebt dan kan dat je helpen bij het leren, het maken van eigen keuzes en het samenwerken in een groep.
<i>Tijdsduur</i>	50 minuten

Je gaat in deze test onderzoeken of je deze vaardigheden al hebt ontwikkeld of nog niet. Door de testen op werkblad 5 in te vullen kan je jouw sterke kanten ontdekken en de vaardigheden waar je nog extra aan kan werken. Het zijn in totaal 10 testen, die je niet allemaal in een keer hoeft in te vullen. Met je leraar kan je afspreken wanneer je welke test doet.

Uitleg scores

1 = klopt niet

2 = klopt soms

3 = klopt soms wel en soms niet

4 = klopt meestal

5 = klopt helemaal

Als je alle testen hebt ingevuld, is er dan iets wat je opvalt?

Welke vaardigheden heb jij al of gaan heel goed?

Met welke vaardigheden wil je graag oefenen? Met je leraar kan je bespreken hoe je dat het beste kan doen.

Werkblad 5: zelftesten

Vul je eigen score in per test.

1 = klopt niet

2 = klopt soms

3 = klopt soms wel en soms niet

4 = klopt meestal

5 = klopt helemaal

Als je iets wilt uitleggen, dan kan je dat doen bij 'toelichting'.

1. Zelfstandigheid en verantwoordelijkheid bij taken

Ik kan zelfstandig werken en neem verantwoordelijkheid voor mijn taken. Bij twijfel of vragen schakel ik hulp in van de leerkracht of van een klasgenoot.

	1	2	3	4	5
1.1 Ik kan goed en zelfstandig werken nadat ik de uitleg heb gehoord en begrepen.	0	0	0	0	0
1.2 Ik kan mijn eigen werk goed beoordelen.	0	0	0	0	0
1.3 Ik vind het niet erg als anderen mijn werk beoordelen.	0	0	0	0	0
1.4 Ik luister goed als anderen een opmerking of verbeterpunt geven over mijn taak.	0	0	0	0	0
1.5 Als een taak niet lukt zoek ik naar een manier om het anders te doen.	0	0	0	0	0
1.6 Ik kan goed uitleggen aan anderen hoe een oefening moet.	0	0	0	0	0
Toelichting					

2. Aandacht en begrip tonen voor anderen

Ik houd rekening met de gevoelens en behoeften van anderen. Dat betekent dat ik me open kan opstellen en respect toon en dat ook vraag van anderen.

	1	2	3	4	5
2.1 Ik houd rekening met gevoelens en behoeften van anderen.	0	0	0	0	0
2.2 Als een klasgenoot het moeilijk heeft dan troost ik hem of haar meteen.	0	0	0	0	0
2.3 Het maakt mij niet uit wat anderen van mij denken.	0	0	0	0	0

2.4 Ik kan goed samenwerken.	☐	☐	☐	☐	☐
2.5 Ik weet wanneer ik stil moet zijn of juist moet praten.	☐	☐	☐	☐	☐
2.6 Ik kan iemand goed helpen of geruststellen.	☐	☐	☐	☐	☐
Toelichting					
3. Samenwerken					
Ik kan goed samenwerken in een groepje. Ik luister naar de ideeën van anderen en ik doe mijn best om mijn deel af te maken. Heb ik tijd over dan help ik anderen in mijn groep.					
	1	2	3	4	5
3.1 Ik vind het makkelijk om met anderen samen te werken.	☐	☐	☐	☐	☐
3.2 Als mijn taak binnen het groepje af is dan help ik klasgenoten die nog niet klaar zijn.	☐	☐	☐	☐	☐
3.3 Tijdens de les geef ik vaak mijn mening. Ik vind het fijn als anderen dat ook doen.	☐	☐	☐	☐	☐
3.4 Als ik iets niet begrijp vraag ik om hulp.	☐	☐	☐	☐	☐
3.5 Ik kan goed overleggen en ideeën uitwisselen met mijn klasgenoten.	☐	☐	☐	☐	☐
3.6 Als ik klaar ben met een taak dan vertel ik dat tegen de leraar.	☐	☐	☐	☐	☐
Toelichting					
4. Houden aan de regels					
Ik voer werkzaamheden zorgvuldig uit binnen de geldende regels, normen en waarden van de school.					
	1	2	3	4	5
4.1 Ik vind het niet erg om mij aan te passen aan de normen en waarden van de school.	☐	☐	☐	☐	☐
4.2 Ik ken de regels van de school en probeer mij er goed aan te houden.	☐	☐	☐	☐	☐
4.3 Ik weet goed wat wel en niet mag en ik zoek niet snel grenzen op bij anderen.	☐	☐	☐	☐	☐

Uitleg & conclusie					
5. Omgaan met klasgenoten					
Ik voel me fijn op school en ik heb goed contact met klasgenoten.					
	1	2	3	4	5
5.1 Ik vind het makkelijk om contact te maken met andere klasgenoten.	0	0	0	0	0
5.2 Als een klasgenoot iets doet wat ik niet fijn vind dan praat ik daar over.	0	0	0	0	0
5.3 Ik houd een goede band met mijn klasgenoten, ook nadat er ruzie is geweest.	0	0	0	0	0
5.4 Als er problemen zijn tussen andere leerlingen dan los ik die vaak op.	0	0	0	0	0
5.5 Ik ben betrouwbaar en ik ga op een prettige manier met mijn klasgenoten om.	0	0	0	0	0
Toelichting					
6. Leervermogen					
Ik leer zowel binnen als buiten de klas. Leren van anderen en dingen die om mij heen gebeuren helpen mij om kennis op te doen.					
	1	2	3	4	5
6.1 Ik probeer iets te doen met de adviezen die ik krijg van anderen, bijvoorbeeld van de leraar, vrienden of ouders.	0	0	0	0	0
6.2 Ik wil graag meer leren van mijn schoolvakken/hobby/sport om er beter in te worden.	0	0	0	0	0
6.3 Ik ben nieuwsgierig naar hoe anderen iets doen. Als anderen beter of sneller zijn, probeer ik het net zo te doen.	0	0	0	0	0
6.4 Ik werk het beste als ik met één taak bezig ben. Ik raak het overzicht snel kwijt als ik meerdere dingen tegelijk doe.	0	0	0	0	0
6.5 Ik luister goed als er uitleg wordt gegeven op school of tijdens mijn hobby.	0	0	0	0	0

6.6 Ik ga het liefst direct aan de slag. Leren gaat voor mij sneller als ik het meteen doe.	☐	☐	☐	☐	☐
6.7 Ik vind het leuk om nieuwe dingen te leren.	☐	☐	☐	☐	☐
6.8 Ik vind het leuk als ik iets nieuws moet doen.	☐	☐	☐	☐	☐
Toelichting					
7. Omgaan met gereedschappen en materialen					
Ik ga voorzichtig om met de gereedschappen en het materiaal van de school.					
	1	2	3	4	5
7.1 Ik bereid mij goed voor als ik aan een oefening begin. Ik leg de spullen die ik nodig heb vooraf klaar.	☐	☐	☐	☐	☐
7.2 Ik maak me druk als gereedschap of materiaal mist of beschadigd is.	☐	☐	☐	☐	☐
7.3 Ik werk netjes en ik gebruik de materialen alleen waar ze voor nodig zijn.	☐	☐	☐	☐	☐
7.4 Als de oefening klaar is dan ruim ik mijn werkplek op.	☐	☐	☐	☐	☐
Toelichting					
8. Kwaliteitsbewustzijn					
Ik werk netjes, ik probeer fouten te voorkomen en kan zelf beslissen of iets fout is.					
	1	2	3	4	5
8.1 Ik ben iemand die het liefst netjes te werk gaat.	☐	☐	☐	☐	☐
8.2 Ik vind het fijn als iemand anders beoordeelt of mijn taak goed is uitgevoerd.	☐	☐	☐	☐	☐
8.3 Ik blijf geconcentreerd als ik een taak moet doen die lang duurt en steeds van hetzelfde is.	☐	☐	☐	☐	☐
8.4 Ik vraag altijd aan anderen hoe ik mijn taak moet uitvoeren.	☐	☐	☐	☐	☐
8.5 Ik kan goed onder tijdsdruk werken. Als een taak binnen een korte tijd af moet zijn dan lukt mij dat goed.	☐	☐	☐	☐	☐
Toelichting					

9. Omgaan met verandering					
Ik ben flexibel als taken veranderen en ik sta open voor een andere omgeving.					
	1	2	3	4	5
9.1 Ik kan omgaan met veranderingen, bijvoorbeeld als ik ineens een andere taak moet doen.	0	0	0	0	0
9.2 Ik vind het geen probleem extra tijd te besteden om een taak af te maken.	0	0	0	0	0
9.3 Ik heb het liefst dat iedere dag op dezelfde manier gaat. Dan weet ik wat er gaat gebeuren en voel ik mij gerust.	0	0	0	0	0
9.4 Ik leer het liefst in mijn klas met klasgenoten die ik ken.	0	0	0	0	0
9.5 Als er iets onverwachts gebeurt dan blijf ik rustig en pas ik mij snel aan.	0	0	0	0	0
9.6 Ik kan goed omgaan met mensen van verschillende achtergronden en culturen.	0	0	0	0	0
Toelichting					
10. Stressbestendigheid					
Ik kan omgaan met druk en tegenslagen. In een nieuwe situatie blijf ik rustig en kan ik mij goed aanpassen.					
	1	2	3	4	5
10.1 Ik zet door als iets niet meteen lukt. Als ik fouten maak, verbeter ik deze en ga ik verder.	0	0	0	0	0
10.2 Ik houd vertrouwen in mijzelf als ik opdrachten niet in een keer goed heb uitgevoerd.	0	0	0	0	0
10.3 Ik kan er niet tegen als er spanning is in de klas.	0	0	0	0	0
10.4 Ik kan werken onder tijdsdruk.	0	0	0	0	0
10.5 Als het niet gaat zoals ik verwacht, blijf ik rustig en beheerst.	0	0	0	0	0
10.6 Ik kan school goed van mij afzetten als ik thuis ben.	0	0	0	0	0
Toelichting					

Oefening 13: Vaardigheden bingo

<i>Leerdoel</i>	Je krijgt inzicht in de mate waarin je 21e-eeuwse vaardigheden hebt en je kunt dit aantonen met concrete voorbeelden.
<i>Tijdsduur</i>	60 minuten

Op werkblad 6 zie je twee schema's met 21e-eeuwse vaardigheden¹⁷. Dit zijn vaardigheden die belangrijk kunnen zijn om jezelf te ontwikkelen voor de toekomst. Achter elke vaardigheid staat wat er van je verwacht wordt om dit te kunnen.

In tweetallen ga je onderzoeken welke vaardigheden je al hebt ontwikkeld en welke nog niet. Om de beurt kies je per vaardigheid een vakje waarvan je denkt dat je het kan. Bedenk ook een voorbeeld zodat je kan uitleggen waarom je het kan. Bijvoorbeeld: je hebt het vakje 'feedback geven op en ontvangen van klasgenoten' bij de vaardigheid samenwerken gekozen. Als voorbeeld kan je noemen dat je klasgenoot - toen de leraar jullie opdracht gaf om een ontwerp te maken voor een schooltuin - met het idee kwam om cirkels te maken waarin verschillende planten zouden kunnen worden gezaaid. Je had zelf een ander idee maar uiteindelijk heb je toch voor de cirkels gekozen omdat het beter paste bij het ontwerp.

Als het je lukt om een voorbeeld te bedenken dan kan je het vakje aankruisen. Steeds als je een vakje aankruist, schrijf je het voorbeeld in een paar woorden op zodat je er later over kan vertellen in de klas. Daarna wissel je van rol zodat je klasgenoot ook een vakje uit kan kiezen en een eigen voorbeeld bedenken. Je gaat zo door tot je niet meer verder kan.

Als je klaar bent dan kan je de volgende vragen beantwoorden:

1. Bij welke vaardigheid heb je de meeste vakjes afgekruist? Waarom denk je dat?

---

17 <https://www.slo.nl/thema/meer/21e-eeuwsevaardigheden/>

2. Bij welke vaardigheid zijn de meeste vakjes leeg? Hoe komt dat denk je?

---

3. Met welke vaardigheid zou je de komende tijd willen oefenen? Met welk vakje in het speciaal? Waarom?

Samen met je leraar kan je nadenken over hoe je kan oefenen met een bepaalde vaardigheid. Steeds als je een voorbeeld kan bedenken kan je een vakje afkruisen. Heb je een volle kaart, dan heb je bingo en heb je al heel wat vaardigheden onder de knie!

Werkblad 6: vaardighedenbingo

<i>Vaardigheden</i>	<i>Niveau waarop je de vaardigheid beheerst</i>			
Communiceren	Ik kan mijn eigen meningen en gevoelens onder woorden brengen en anderen overtuigen en motiveren.	Ik kan informatie en meningen uitwisselen met klasgenoten en volwassenen. Daarbij houd ik rekening met de gevoelens van anderen.	Ik ken verschillende tekstsoorten (bijv. een krantenartikel of een stripverhaal) en ik weet waarvoor ik deze kan gebruiken.	Ik kan digitaal communiceren met anderen via taal (bijv. een mail of een sms) en via beeld (bijv. een foto of een video).
Samenwerken	Ik kan verschillende groepsrollen (bijv. gespreksleider of tijdbewaker) bij mijzelf en bij anderen herkennen. Ook	Ik kan hulp vragen en geven aan anderen. Ik kan ook feedback geven op en ontvangen van klasgenoten (bijv. talenten	Ik kan reageren op anderen (bijv. in een gesprek of een discussie), vervolgvragen stellen en de ander laten uitpraten. Ik houd	Ik kan in een groep mijn eigen taak in de gaten houden, onderhandelen en afspraken maken. Nadien kan ik

	kan ik in een groep taken benoemen en verdelen.	benoemen van mijzelf en van anderen).	daarbij in de gaten hoe de ander zich voelt.	benoemen wat goed en minder goed ging.
Creativiteit	Ik heb interesse voor, ik praat over en stel vragen bij verschillende thema's, onderwerpen en vraagstukken. Ik ben nieuwsgierig naar de dingen rondom mij.	Ik kan samen of alleen plannen uitvoeren en het resultaat presenteren door te vertellen over het werkproces (bijv. benoemen van keuzes, problemen en oplossingen).	Ik durf te experimenteren met verschillende en nieuwe media, materialen en technieken (bijv. onbekende materialen gebruiken).	Ik kan vertellen over het werk van anderen (bijv. van kunstenaars, uitvinders of klasgenoten) en het belang zien van creatief denken.
Kritisch denken	Ik stel vragen over een onderwerp en ik kan vertellen wat ik weet en uitleggen wat ik vind van een onderwerp.	Ik kan materialen en informatie verzamelen over een onderwerp. Daarna kan ik selecteren welke materialen en informatie nodig zijn voor mijn taak.	Ik kan mijn eigen mening en die van anderen herkennen en benoemen. Ik kan het accepteren als anderen het niet met mij eens zijn.	Ik kan vertellen wat voor- en nadelen zijn en gevolgen en oorzaken benoemen.
Probleem-oplossend denken en handelen	Ik kan problemen herkennen, benoemen en onderzoeken.	Ik kan oplossingen bedenken en een plan van aanpak maken (bijv. met welke middelen of materialen, met wie, wanneer).	Ik neem beslissingen en mijn keuzes kan ik onderbouwen (bijv. ik heb gekozen de plank doormidden te zagen zodat het wel past).	Ik kan nagaan of het probleem is opgelost (bijv. werkt het, is het goed) en ik kan benoemen wat een volgende keer beter of anders kan.
Mediawijsheid	Ik kan verschillende digitale media	Ik kan op het internet informatie vinden	Ik kan nadenken over mijn eigen mediagebruik en	Ik ken de werking van verschillende

	herkennen en ik weet waarvoor ze worden gebruikt (bijv. het internet of videogames).	(bijv. via een zoekmachine) en uitwisselen met anderen (bijv. via een chat).	ik ga bewust om met sociale media (bijv. het delen van foto's van anderen).	soorten apparaten en technologieën (bijv. een computer of een telefoon).
Sociale en culturele vaardigheden	Ik kan mij openstellen voor gevoelens en opvattingen van anderen en verschillen en overeenkomsten tussen mijzelf en anderen aangeven.	Ik kan mij verplaatsen in andere culturen en ik kan culturele voorwerpen, activiteiten en gebruiken in de wereld herkennen en benoemen.	Ik kan luisteren naar, reageren op en rekening houden met anderen. Ik heb respect voor andere leefstijlen en meningen.	Ik heb een open en positieve houding naar andere leerlingen en ik kan praten over verschillende manieren van samenleven en werken.
Zelfregulering	Ik kan uitleggen wat een taak inhoudt en inschatten of het moeilijk of makkelijk gaat zijn.	Ik kan verschillende manieren bedenken waarop de taak kan worden uitgevoerd en ik kan een planning maken die bij de taak past.	Ik kan overzicht houden op de taak en nagaan of het goed of juist minder goed gaat. Als dat nodig is kan ik mijn werkwijze aanpassen.	Ik kan benoemen hoe de stappen voor, tijdens en na het uitvoeren van de taak zijn gegaan en wat de waarde van de taak is voor mijzelf.

Oefening 14: Hoe los jij dit op?

<i>Leerdoel</i>	Bewustwording van wanneer je welke kwaliteiten van jezelf inzet als je met een groep een probleem moet oplossen en wat je doet als het niet gaat zoals jij dat zou willen.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

Met de werkvorm in deze oefening wordt duidelijk wat jouw kwaliteiten zijn wanneer je werkt in tweetallen en jullie een probleem moeten oplossen. Wat doe je wel en wat doe je juist niet, wat zorgt ervoor dat een probleem wordt opgelost, en wat doe je als er frustratie optreedt?

De opdracht is om met z'n tweeën een probleem te bespreken dat jullie wel eens tegenkomen binnen of buiten de school, bijvoorbeeld een probleem dat je op tijd moet zijn maar ook graag wilt blijven spelen bij een vriend of vriendin.

De werkvorm wordt door de leraar uitgelegd. Daarna bespreek je de werkvorm in een klein groepje. Bespreek met elkaar wat je deed, welke rol je op je nam en welke kwaliteit daarin zichtbaar werd. Wat viel je op?

Schrijf hieronder kort op wat jullie hebben besproken.

Oefening 15: Groepsrollen

<i>Leerdoel</i>	Je krijgt inzicht in de rol die je inneemt in de groep.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

In een groep, bijvoorbeeld in jouw klas, ontstaan verschillende rollen. De ene leerling neemt bijvoorbeeld vaak de leiding, terwijl de andere leerling altijd anderen helpt en een derde zorgt voor de grappen in de klas. Iedereen heeft twee of drie teamrollen die je goed passen en waarin je je prettig voelt, maar ook twee of drie teamrollen die je kan ontwikkelen en twee of drie teamrollen die je helemaal niet passen. Door erachter te komen welke rollen jij wel en niet hebt in een team leer je jouw kwaliteiten en valkuilen goed kennen.

Hieronder vind je een overzicht van negen verschillende rollen binnen een groep.¹⁸ Je leraar vertelt hier meer over, daarna ga je een werkvorm doen om te ontdekken welke rol(len) jij hebt in een groep.

Groepsrollen

- **Koning(in):** je vindt het leuk om mensen te laten samenwerken aan een taak. Je bent verdraagzaam, zelfverzekerd, overlegend en communicatief.
- **Schildwacht:** je wilt dat alles klopt, aan alles gedacht is en dat alles veilig is. Je bent perfectionistisch, zorgvuldig, bezorgd en zorgzaam.
- **Smid:** je zorgt dat dingen voor elkaar komen, niet praten maar doen. Je bent praktisch, ordelijk, georganiseerd en betrouwbaar.
- **Herder(in):** je zoekt graag contact met anderen, bent vriendelijk en behulpzaam. Je bent hulpvaardig, meelevend, sociaal en meegaand.
- **Ridder:** je neemt graag de leiding en houdt van snelle actie. Je bent moedig, strijdlustig, emotioneel en energiek.
- **Tovenaar:** je bent een creatieve denker met een rijke fantasie. Je bent slim, onafhankelijk, origineel en fantasierijk.
- **Troubadour:** je bent een vrolijk en open persoon die altijd op zoek is naar nieuwe avonturen. Je bent optimistisch, sociaal, nieuwsgierig en avontuurlijk.
- **Uil:** je bent een verstandig persoon, die alles van alle kanten wil bekijken. Je bent intelligent, verstandig, rustig en voorzichtig.

---

18 <https://www.kindinbeeld.nl/sitenew/wp-content/uploads/2016/06/Bijdeles2016.pdf>

- **Alchemist:** je bent een stille eenling die veel van één onderwerp afweet en daar alle tijd in stopt. Je bent specialist, alleen, toegewijd en exact.

Opdracht (alleen en in twee- of drietallen):

1. Als je jezelf in moet schatten volgens deze groepsrollen, welke rol past dan bij jou? Waarom?

---

2. Welke rol(len) vinden anderen bij jou passen? Vraag het aan je leraar en aan twee klasgenoten. Vraag ook of ze hun antwoord kunnen toelichten en schrijf dit hieronder kort op.

---

3. Als je nu nog eens goed kijkt naar de verschillende rollen en de antwoorden van je klasgenoten en de leraar, welke rollen zou je jezelf dan geven?

---

4. Welke kwaliteiten passen bij deze rol? Hoe kan je die inzetten in een groep denk je? Noem een voorbeeld.

---

5. Welke valkuilen horen bij deze rol? Hoe kun je die vermijden?

---

6. Als je zelf een groepje zou samenstellen, welke rollen zouden dan goed kunnen samenwerken denk je? Leg je antwoord uit.

---

7. Welke afspraken zou je maken in het groepje?

Oefening 16: Mijn werkmethode

<i>Leerdoel</i>	Je krijgt inzicht in jouw manier om vraagstukken aan te pakken en onderzoeken wat voor jou goed werkt en wat niet.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

In tweetallen ga je van verschillende vakken jouw eigen werk en dat van je klasgenoot bekijken. Samen kom je erachter hoe je te werk gaat bij het maken van je taken en bij het oplossen van vraagstukken.

Een taak maken of een vraagstuk oplossen doe je altijd aan de hand van een bepaalde werkmethode. Je volgt verschillende stappen zodat je tot een oplossing of een resultaat komt. Iedereen heeft een eigen manier van werken.

In deze oefening ga je jouw werkmethode en die van je klasgenoot onderzoeken. Een voorbeeld van een werkmethode om een vraagstuk op te lossen vind je hieronder.

Stappenplan bij een vraagstuk:

1. Ik lees het vraagstuk.
2. Ik vertel het in mijn eigen woorden. Begrijp ik het?
3. Welke getallen heb ik nodig en welke heb ik niet nodig?
4. Welke bewerking moet ik gebruiken (+, -, : of x)?
5. Ik schrijf de bewerking op.
6. Ik los de bewerking op.
7. Ik controleer de bewerking. Klopt dit?
8. Ik geef mijn oplossing.

In deze oefening ga je jouw werkmethode onderzoeken. Je kan als voorbeeld een werkboek pakken of een werkstuk dat je hebt gemaakt. Samen met je klasgenoot bespreek je jouw werkmethode.

1. Kun je voor verschillende vakken in woorden benoemen hoe je te werk gaat als je voor een vak een taak moet uitvoeren of een vraagstuk moet oplossen?

---

2. Zijn er duidelijke verschillen tussen jou en je klasgenoot te zien?

---

3. Denk je dat de werkmethode die je gebruikt goed voor jou werkt?

---

4. Welke andere stappen zet jij misschien zetten als je het moeilijk vindt om bepaalde vraagstukken op te lossen?

Oefening 17: 'Out of the box'

<i>Leerdoel</i>	Deze oefening prikkelt je creativiteit en stimuleert om dingen eens op een andere manier te bekijken.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

'Out of the box' betekent letterlijk dat *je uit de doos stapt en onderzoekt hoe het daarbuiten is.*

De *doos* staat voor je normale gedrag, wat je meestal doet in bepaalde situaties. '*Daarbuiten*' is het onbekende, wat je meestal niet doet.

Als je 'out of the box' denkt ga je iets op een andere manier doen dan je gewend bent. Je kiest bijvoorbeeld om een andere route naar school te lopen dan je gewend bent waardoor je nieuwe dingen tegenkomt.

Als je vaker buiten de bestaande kaders probeert te denken dan oefen je je creativiteit. Daardoor sta je meer open voor onbekende dingen. Dit kan je helpen bij het bedenken van oplossingen voor problemen. De leraar legt nu een aantal werkvormen uit waardoor je kan oefenen met 'out of the box' denken. Daarna beantwoord je individueel de vragen.

1. Kan je vertellen waarom deze werkvorm past bij 'out of the box' denken?

---

2. Wat heb je tijdens de werkvorm anders gedaan dan je gewend bent?

Bespreek de volgende vragen met een klasgenoot. Schrijf voor jezelf de antwoorden op.

3. Denk je dat 'out of the box' denken je kan helpen? Zo ja, waarmee? Zo nee, waarom niet?

---

4. Kan je een situatie of een gebeurtenis bedenken waarin je al 'out of the box' dacht? Bijvoorbeeld wanneer iets niet lukte en je een andere manier probeerde waardoor het ineens was opgelost. Beschrijf de situatie of gebeurtenis hieronder.

Oefening 18: Hoe voel jij je op school?

<i>Leerdoel</i>	Bewustwording van je eigen welbevinden op school.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

Op school doe je meer dan alleen maar leren. Je brengt een groot deel van je tijd door op school. Op een schooldag gebeurt er veel, leuke dingen maar ook minder leuke dingen. Het kan dat je met veel plezier naar school gaat, maar ook gewoon omdat het moet of met grote tegenzin.

Neem een schooldag in je hoofd. Deze begint zodra de wekker gaat in de ochtend en eindigt weer als je thuis bent. Hoe voel je je op verschillende momenten van de dag? Welke emoties heb je? Wanneer ben je op je gemak en wanneer niet? Wanneer heb je plezier en wanneer ben je het beu? Maak de zinnen hieronder verder af.

1. Als ik 's ochtends opsta dan voel ik mij ...

---

2. Als ik de klas binnenkom en ik op mijn stoel ga zitten dan voel ik mij ...

---

3. Als ik middagpauze heb en op het schoolplein ben dan voel ik mij ...

---

4. Als ik het klaslokaal uitloop en onderweg ben naar huis dan voel ik mij ...

---

5. Als ik in de avond naar bed ga dan voel ik mij ...

Lees je antwoorden terug. Is er iets dat je opvalt? Wanneer ben je vrolijk en wanneer niet? Heb je hier zelf invloed op denk je? Deze vragen mag je alleen beantwoorden maar je kan ze ook bespreken met een klasgenoot. Bespreken jullie de vragen samen? Probeer dan goed te luisteren als de ander verteld, vragen stellen mag natuurlijk!

Schrijf hieronder je antwoorden op.

Oefening 19: Liefelingsvakken

<i>Leerdoel</i>	Bewust worden van de voorkeuren voor verschillende vakken en de factoren die daarin belangrijk zijn.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

Voor deze oefening heb je meerdere memoblaadjes nodig. Je begint met alle vakken die je krijgt op school op een apart blaadje te schrijven.

1. Leg nu de vakken op volgorde waar je het meest in geïnteresseerd bent tot je uiteindelijk uitkomt bij het vak of de vakken waar je het minst plezier aan beleeft. Schrijf ze daarna hieronder op.

1. _____

6. _____

2. _____

7. _____

3. _____

8. _____

4. _____

9. _____

5. _____

10. _____

2. Waarom vind je het ene vak leuker dan het andere? Ligt dat bijvoorbeeld aan de onderwerpen of aan de opdrachten die je moet maken? Benoem hieronder de factoren die er voor jou voor zorgen dat je een vak leuk vindt.

---

3. Nu leg je de vakken die je het nuttigst vindt bovenop en die je het minst nut vindt hebben onderop. Schrijf ze ook hieronder op.

1. _____

6. _____

2. _____

7. _____

3. _____

8. _____

4. _____

9. _____

5. _____

10. _____

4. Waarom vind je het ene vak meer nut hebben dan het andere? Benoem hieronder de factoren die er voor jou voor zorgen dat je een vak nuttig vindt.

---

5. Kan je een vak bedenken dat nog mist bij jou op school? Bijvoorbeeld een vak dat je belangrijk vindt maar niet wordt gegeven of een vak dat past bij jouw hobby. Je kan ook een vak uitvinden dat nog niet bestaat.

---

6. Als je de antwoorden die je hebt opgeschreven terugleest, kan je dan iets zeggen over wat jij leuk en nuttig vindt op school? Kan je een studie of beroep bedenken die hierbij past?

Oefening 20: Droomvlucht

<i>Leerdoel</i>	Door deze oefening ontdek je wat een droom is en welke dromen jij hebt.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

'Spoken word' is een dichtvorm waarbij gedichten hardop en met ritme worden voorgedragen, een beetje zoals bij een rap. Samen met een beeldmaker, drie dansers en een muzikant maakte hij de video "Ik weet het niet". Hier kan je deze bekijken:

<https://www.youtube.com/watch?v=IXGSN-EcHBY>

1. Wat heb je allemaal gezien in de video? Schrijf een aantal woorden op.

---

2. Waar denk je dat het over gaat? Kan je vertellen wat de boodschap is?

Elten Kiene dichte dat de gedachte "ik weet het niet" niet erg is en dat het juist ruimte geeft om te ontdekken. Hij vertrouwt op het proces. Hij weet het niet maar hij weet wel genoeg om door te gaan.

3. Wanneer heb jij het gevoel dat je het niet weet? Wat doe je dan?

Lees deze dichtregels die ook uit de video komen: *“Mijn dromen raken nooit op. Mijn vlam raakt nooit gedoofd. Ik kan treden uit mijn eigen hoofd en mezelf herkennen en erkennen. Ook als ik niet door anderen wordt geloofd.”*

4. Hij voelt zich dus niet gehinderd in zijn dromen en mogelijkheden door de kaders en verplichtingen die anderen hem opleggen. Hoe is dat voor jou? Voel jij je wel eens gehinderd in je dromen door iets of iemand?

---

5. Wat is jouw droom? Krijg je ruimte iets met deze droom te doen op school? Zo ja, op welke manier? Zo nee, hoe zou de school er iets daarin mee kunnen doen?

Oefening 21: Mediawijsheid

<i>Leerdoel</i>	Met deze oefening kan je je digitale vaardigheden verder ontwikkelen.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

Mediawijsheid is het slim leren omgaan met media. Met media worden vooral digitale of nieuwe media bedoeld. Dat zijn computers, smartphones, internet, digitale fotografie en videogames.

Met ***Bomberbot***¹⁹ gaan jullie een oefening over digitale vaardigheden maken. De leraar zal deze oefening uitleggen. Daarna kan je de vragen hieronder beantwoorden.

1. Noteer hieronder waar jullie aan gewerkt hebben. Wat moest je allemaal doen?

---

2. Kan je benoemen welke vaardigheden hierin aan bod kwamen?

---

3. Denk je dat je door de oefeningen mediawijzer bent geworden? Zo ja, wat kan je nu wat je eerst minder goed kon? Zo nee, waarom niet?

---

4. Vond je het leuk om hieraan te werken? Zo ja, wat maakte dat je het leuk vond? Zo nee, waarom vond je het niet leuk?

---

19 <https://bomberbot.com/nl/lessen/>

5. Wat ging je makkelijk af en wat vond je moeilijk?

Oefening 22: Afsluiting van de oefeningen over 'ik op school'

<i>Leerdoel</i>	Samenvatting van de oefeningen in cluster twee.
<i>Tijdsduur</i>	30 minuten

Dit is de laatste oefening van Cluster 2 over 'ik op school'.

1. Wat vond je de leukste oefening? Waarom?

---

2. Wat vond je de minst leuke oefening? Waarom?

---

3. Heb je iets over jezelf geleerd wat je nog niet wist? Zo ja, wat?

---

6 Cluster Drie. Oefeningen over “ik en de ander, ik in de wereld”

Wie ben ‘ik’ en wie is de ‘ander’? Aan de hand van tien verschillende oefeningen verken jij wie je bent in de wereld.

23. Regisseur van je verhaal
24. Iedereen een stem
25. Ode aan de wereld
26. Beweegredenen
27. Rondetafelgesprek
28. Denkhoeden
29. Grenzen
30. Vrij zijn
31. Afsluiting van de oefeningen over ‘ik en de wereld’

Oefening 23: Regisseur van je eigen verhaal

<i>Leerdoel</i>	Via ervaringen je ontwikkeling inzichtelijk maken als persoon, als leerling en als toekomstige burger.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

In deze oefening ben jij de regisseur van je eigen verhaal. Je leraar en klasgenoten kunnen meelesen, maar jij bepaalt wat je opschrijft en welk verhaal je vertelt. Je vult de schema's op verschillende momenten in, steeds met een andere kleur. Zo kan je goed zien of er iets veranderd is en hoe jij je ontwikkelt. Neem de tijd voor het schrijven, soms moet je even nadenken over de vragen. Je hoeft het niet allemaal tegelijk in te vullen.

Hoe ga je te werk?

1. De eerste keer schrijf je met een zwarte pen. Je antwoordt op de vraag in verhalende vorm. Je leraar legt je uit hoe je dat kan doen. Weet je het niet? Dan schrijf je dat op.
2. De tweede keer schrijf je met een rode pen. Je geeft opnieuw een antwoord op de vraag maar dit keer geef je een voorbeeld. Wist je het de vorige keer niet, dan kan je de vraag alsnog invullen. Je hebt vast een andere kijk als je de vraag nog eens leest.
3. Voor de derde keer schrijf je een antwoord in het groen. Dit keer schrijf je korte steekwoorden op. Gebruik andere woorden dan je de eerste keer hebt opgeschreven. Het is niet erg als er niks is veranderd, maar doordat er wat tijd overheen is gegaan heb je misschien nieuwe inzichten en andere gedachten gekregen.

Kijk op mezelf

1. Jouw zelfbeeld: als je van een afstandje naar jezelf kijkt, wat zie je dan?

Dat kunnen uiterlijke kenmerken zijn, maar ook hoe je dingen doet en met anderen omgaat.

2. Jouw visie op een goed leven: vind je dat je zelf een goed leven hebt?

Een goed leven kan van alles zijn en is voor iedereen verschillend. Je woonplaats, vrienden, school en familie kunnen daar een belangrijke rol in spelen.

3. Jouw visie op geluk: wat betekent geluk voor jou en wat heb jij nodig om gelukkig te zijn? <i>Geluk gaat meestal over het ervaren van positieve emoties en tevreden zijn met iets.</i>

Mijn kijk op de wereld
1. Mijn beeld van de samenleving: wat vind je van de samenleving zoals die nu is? <i>Probeer uit te zoomen en iets vertellen over je woonplaats, je land of iets over de wereld.</i>
2. Mijn ideale samenleving: wat zou voor jou de perfecte samenleving zijn? <i>Denk aan de dingen die belangrijk zijn voor jou en voor andere mensen en de natuur.</i>
3. Mijn rol in de samenleving: welke rol zou jij hebben in jouw ideale samenleving? <i>Bedenk hoe jij zou kunnen bijdragen aan deze maatschappij.</i>
4. Anderen in de samenleving: welke rol hebben anderen in jouw ideale samenleving? <i>Bedenk hoe anderen zouden kunnen bijdragen aan deze maatschappij.</i>

Oefening 24: Iedereen een stem

<i>Leerdoel</i>	In deze oefening leer je een dialoog te voeren en rekening te houden met de ander.
<i>Tijdsduur</i>	50 minuten

Samen met je klasgenoten ga je in gesprek over verschillende onderwerpen. Je gaat in een kring staan. Als je iets wilt zeggen, dan zet je een stap naar voor. Als je klasgenoten het met je eens zijn gaan ze bij je in de buurt staan, zijn ze het niet met je eens dan gaan ze ergens anders in de ruimte staan.

Ben je het niet eens met een klasgenoot? Leg dan uit waarom. Je leraar gaat naast je staan om je te ondersteunen en herhaalt nog eens wat je zojuist hebt gezegd. Zo krijgt iedereen een stem. Tijdens het gesprek wacht je geduldig totdat je klasgenoten helemaal zijn uitgepraat. Je gaat pas door de klas bewegen als iemand alles heeft gezegd. Probeer met een nieuwsgierige blik naar je klasgenoten te luisteren en sta open voor andere meningen.

Voorbeelden van stellingen:

- Je bent anders als je een andere taal spreekt
- Kleren maken het verschil
- Op deze school helpen we elkaar
- Iemand ongevraagd helpen is ongeleefd
- Als iedereen hetzelfde is, is er geen probleem
- Het maakt niet uit hoe je eruitziet
- Roddelen is soms goed
- Je bent anders als je anders denkt
- Als aliens zouden bestaan, zouden ze welkom zijn op deze planeet
- Alle mensen willen vrede

Schrijf na het gesprek op wat je van deze oefening vond. Heb je kunnen zeggen wat je wilde zeggen? Was je het eens of vooral oneens met je klasgenoten? Hield iedereen rekening met elkaar?

Oefening 25: Ode aan de wereld

<i>Leerdoel</i>	Door deze oefening te maken krijg je inzicht over je manier van kijken naar de dingen om je heen.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

In deze oefening ga je een ode aan de wereldbol schrijven. Dat is een tekst waarin je heel lovend over iets of iemand schrijft. Dat kan bijvoorbeeld een persoon zijn of een plaats die je geweldig vindt en waarover je veel positieve dingen te zeggen hebt.

De leraar vraagt je een visie te schrijven over hoe je naar de wereld, naar mensen, naar school of naar iets anders dat speelt in de wereld kijkt. Je ode schrijf je op een apart blaadje en voeg je toe aan je portfolio.

1. Wat vond je van het onderwerp van je ode? Ging het schrijven goed of vond je het moeilijk?

Nu ga je een omgekeerde ode schrijven over het hetzelfde onderwerp. Je leraar legt je uit hoe je dat doet. Daarna kies je of je jouw ode of jouw omgekeerde ode voorleest aan de klas.

2. Vond je het leuker om te schrijven of om voor te lezen? Waarom?

---

3. Wat voelde je toen je jouw (omgekeerde) ode voorlas? Vond je het bijvoorbeeld spannend of juist leuk?

---

4. Wat vond je van de odes van anderen? Welke is je het meest bijgebleven, waarom denk je?

---

5. Met welke ode van een klasgenoot was je het eens? En met welke oneens?

Oefening 26: *Beweegredeneren*

<i>Leerdoel</i>	Je oefent je kritische denkvaardigheden en het komen tot een zorgvuldig oordeel.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

Beweegredeneren is een werkvorm waarmee maatschappelijk gevoelige thema's op een wat speelse manier besproken kunnen worden in de klas. De bedoeling ervan is dat je ook anderen hoort die anders denken dan jij en probeert ze te begrijpen, maar ook dat je goed na kunt denken over je eigen standpunt.

Met de klas voer je een werkvorm uit. Reflecteer hier op de werkvorm en op het gevoerde gesprek. Wat heeft het met je gedaan? Is je positie veranderd? Kijk je anders aan tegen andere posities? Hoe vond je het om te doen? Voelde je je veilig en had je het gevoel dat er ook naar jouw positie geluisterd werd?

Oefening 27: Rondetafelgesprek

<i>Leerdoel</i>	Het ontwikkelen van gespreksvaardigheden en je kwetsbaar opstellen.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

In een rondetafelgesprek wordt een open gesprek gevoerd, dat heet een dialoog. Het is dus geen discussie of debat. Bij een debat probeer je jouw mening te vertellen en mensen over te halen ook zo te denken. In een dialoog ga je in gesprek en luister je goed naar elkaar. Je kan kwetsbare gedachten delen en samen met anderen reflecteren over waarom je iets denkt of vindt.

Je gaat nu met de klas zo'n rondetafelgesprek voeren. Ga respectvol met je klasgenoten om en luister goed. Om een ander om verduidelijking te vragen kan je vragen stellen, deze vind je hieronder. Ben je klaar? Beantwoord daarna individueel de vragen.

Voorbeeldvragen:

- Wat bedoel je met...?
- Kan je daar een voorbeeld van geven?
- Kan iemand dat uitleggen?
- Denkt iemand daar anders over?
- Dus je bent het niet eens met...?
- Ik kan het niet meer volgen, kan iemand uitleggen waar we het over hebben?
- Kan je iets bedenken dat niet zo is?
- Dus als... dan...?

1. Wat viel je op aan de manier waarop het gesprek gevoerd werd?

---

2. Hoe vond je het om op zo'n manier een gesprek te voeren? Ging het vanzelf of voelde het juist vreemd?

---

3. Wat ga je nog eens proberen als je een gesprek voert?

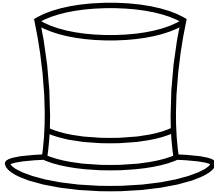
Oefening 28: Denkhoeden

<i>Leerdoel</i>	Je leert hoe je een kwestie van verschillende kanten kan bekijken. In kleine groepjes ga je een gesprek voeren vanuit een van de hoeden van Bono, deze zie je hieronder. Je leraar vertelt je welk onderwerp je gaat bespreken. Het kan zijn dat jullie met een project bezig zijn op school of dat er iets in het nieuws speelt.
<i>Tijdsduur</i>	50 minuten

Het gesprek kan op twee manieren:

- Elk groepslid krijgt een eigen hoed en voert het gesprek vanuit de titel van die hoed. Je krijgt de tijd om je goed te verdiepen in de hoed en welke manier van denken daarbij past. Vervolgens komt elk groepslid om de beurt aan bod. Elke keer als een hoed heeft gesproken, proberen de andere groepsleden het samen te vatten. Worden jullie het met elkaar eens? Is er iets veranderd in je eigen denken doordat je deze hoed op had?
- Als groep zetten jullie samen een hoed op en bekijken jullie het gespreksonderwerp steeds vanuit een andere hoed. Alle hoeden komen een keer aan de beurt en na elke hoed bespreken jullie wat kan leren om op deze manier tegen iets aan te kijken. Worden jullie het met elkaar eens?

		
<p>Idee-hoed</p> <ul style="list-style-type: none"> - Creativiteit - Out of the box - Alternatieven 	<p>Alles kan-hoed</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kansen - Mogelijkheden - Positief 	<p>Gevoel-hoed</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gevoelens - Onderbuik - Emoties

 <p>Regie-hoed</p> <ul style="list-style-type: none"> - Controle - Plannen - Proces 	 <p>Weet-hoed</p> <ul style="list-style-type: none"> - Feiten - Cijfers - Informatie 	 <p>Pas op-hoed</p> <ul style="list-style-type: none"> - Negatief - Belemmeringen - Zwaktes
--	---	---

Wat vond je van deze manier om een gesprek te voeren? Heeft jouw hoed je anders laten denken? Zo ja, op welke manier? En zo nee, waarom niet?

Oefening 29: Grenzen

<i>Leerdoel</i>	Je grenzen leren kennen, aangeven, verkennen en verleggen.
<i>Tijdsduur</i>	60 minuten

In deze oefening leer je op twee manieren over jouw grenzen: grenzen voelen en aangeven en grenzen voelen en juist overgaan. 'Over je grenzen gaan' betekent dat je meer doet dan je zelf wilt en/of kunt. Je kunt ook 'over je grenzen laten gaan': je laat dan gedrag toe van de ander, dat je eigenlijk niet wilt toelaten.

Grenzen voelen en aangeven

Je gaat eerst een grens 'voelen'. Wat doet het met je als iemand (te) dichtbij komt staan? Je gaat met een klasgenoot op een afstand van ongeveer 5 meter van elkaar staan. Jullie vertellen elkaar hoe dat voelt. Dan neem jij een stap in de richting van je klasgenoot. Gebeurt er iets? Zo ja, kan je vertellen wat. Dan neemt de ander een stap en dan jij weer, steeds voel je wat er gebeurt en wat dat is. Kom je een grens tegen? Tot waar mag iemand komen?

1. Kan je in het kort opschrijven wat je merkte of opviel bij deze oefening?

---

2. Kan je een situatie opschrijven waarin jij duidelijk jouw grenzen voelde en aangaf?

---

3. Kan je een situatie beschrijven waarbij je je grenzen niet duidelijk aangaf, maar waar iemand er wel overheen ging?

---

4. Kan je een situatie opschrijven waarbij je niet precies wist waar je grens lag?

Stappen geweldloze communicatie

Nu ga je een grens aangeven. Hoe kan je dat doen? Je leert een manier om dat te oefenen aan de hand van een methode 'geweldloos communiceren'²⁰.

- A. Je beschrijft wat er gebeurd is. Je benoemt de feiten, niet wat je dacht of vond.
- B. Je benoemt het gevoel dat het jou geeft. Bijvoorbeeld 'ik word boos' of 'ik voel me verdrietig'.
- C. Je zegt wat je fijn zou vinden, wat je nodig hebt of graag zou willen.

1. Denk terug aan een situatie waarin een grens van jou werd opgezocht of waar er zelfs overheen gegaan werd. Beschrijf de situatie of gebeurtenis hieronder en wat je voelde.

---

2. Ga nu in tweetallen zitten. Oefen nu met je eigen voorbeeld uit de vorige vraag en die van je klasgenoot. Volg de drie stappen uit de methode van geweldloze communicatie. Hoe ging dit? Vond je het moeilijk of juist niet om aan te geven wat je dacht en voelde?

---

20 Rosenberg, M. B. & Rosenberg, M. (2011). *Geweldloze communicatie* (8ste editie). Rotterdam, Lemniscaat.

3. Bespreek samen hoe het gesprek ging. Hoe was het om op deze manier duidelijk je grens aan te geven? Hoe was het om op deze manier de boodschap te ontvangen?

Grenzen voelen en verleggen

In het eerste deel van deze oefening heb je ervaren hoe het is om een grens te voelen. Nu ga je grenzen verkennen en verleggen. Dat betekent dat je buiten je comfortzone gaat. Een comfortzone is een soort bubbel van alles waar jij je heel comfortabel in voelt. Buiten je comfortzone gaan is dingen uitproberen die je nooit eerder deed en je eigenlijk heel spannend vindt. Grenzen overgaan heeft dus niet altijd te maken met iets wat een ander bij jou doet maar ook nieuwe dingen doen die je eigenlijk niet snel zou doen.

4. Bedenk drie dingen die jij eigenlijk liever niet doet omdat je niet zeker weet of je het kan en je daarmee je grenzen overgaat of je comfortzone verlaat. Bijvoorbeeld iets in de winkel kopen voor je ouders of een nieuwe hobby uitproberen. Waarom is dit spannend voor jou? Bespreek dit in tweetallen. Schrijf hieronder op wat jullie hebben besproken.

---

5. Hoe kun je jouw grens verleggen en het minder spannend voor jezelf maken? Je kan bijvoorbeeld een keer samen met je zus naar de winkel gaan of de hobby eerst thuis oefenen zodat je het al een keer hebt gedaan. Welke kleine stap zou je eerst kunnen zetten? Ook dit bespreek je samen met je klasgenoot. Het antwoord schrijf je op.

---

6. Je hebt vast al vaker iets gedaan waarvan je eerst dacht dat je het niet kon. Hoe voelde dat? Wat kan je daarvan meenemen?

Oefening 30: Vrij zijn

<i>Leerdoel</i>	Bewustzijn van wat vrijheid is en dit ervaren.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

Vrijheid betekent voor iedereen iets anders. Er bestaan twee vormen van vrijheid: 'vrijheid van', bijvoorbeeld het vrij zijn van dwang. En 'vrijheid om', bijvoorbeeld vrij zijn om naar school te kunnen gaan.

1. Wat betekent vrijheid voor jou? Schrijf hieronder losse woorden op.

---

2. Wanneer voelde jij je heel vrij? Wat deed je toen?

---

3. Wanneer voelde jij je juist helemaal niet vrij? Wat deed je toen?

Nu ga je op een apart blad een tekening maken over vrijheid. Probeer het moment dat jij je helemaal vrij voelde te verbeelden. Je kan daar een metafoor voor gebruiken. Een metafoor is een omschrijving of een beeld van iets dat je ermee bedoelt; bijvoorbeeld, met “het schip van de woestijn” bedoel je een kameel.

Je tekent een beeld dat misschien niet direct past bij het onderwerp maar dat wel een overeenkomst laat zien. Je tekent bijvoorbeeld een olifant bij het woord kracht omdat het een krachtig dier is. De olifant is dan de metafoor van kracht. Klaar? Voeg de tekening dan toe aan je portfolio en beantwoord de vraag hieronder.

4. Wat is er allemaal te zien op de tekening? Welk moment heb je verbeeld? Heb je een metafoor gebruikt? Zo ja, welke?

Oefening 31: Afsluiting van de oefeningen over 'ik en de ander; ik in de wereld'.

<i>Leerdoel</i>	Samenvatting van de oefeningen in cluster drie.
<i>Tijdsduur</i>	30 minuten

1. Wat vond je de leukste oefening? Waarom?

---

2. Wat vond je de minst leuke oefening? Waarom?

---

3. Heb je iets over jezelf geleerd wat je nog niet wist? Zo ja, wat?

---

7. Cluster Vier. Oefeningen over ik en mijn talenten

Het 4^e cluster stelt de vraag centraal *Wie ben ik bij het maken van keuzes voor mijn leven?*

32. Gewoon maar eens wat kletsen
33. Interview ouders
34. Breng je interesses in kaart
35. Je eigenschappen, vaardigheden en talenten
36. Conclusie

Oefening 32: Gewoon maar eens wat kletsen

<i>Leerdoel</i>	Zinvolle inhoud halen uit een klets gesprek
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

De komende oefeningen richten zich op het maken van keuzes en in het bijzonder een studiekeuze of profielkeuze. De meeste oefeningen zijn vrij doelgericht, maar soms is het juist zinvol om eens te kijken naar wat er boven komt drijven als je wat minder doelgericht met elkaar praat.

Leerlingen vormen drietallen en gaan een gesprek voeren. Uitgangspunt van het gesprek kan wel de studiekeuze zijn, maar het onderwerp kunnen ook deze oefeningen zijn, bijbaantjes, hobby's, wat ze op school wel en niet leuk vinden.

Het gesprek mag gewoon een klets gesprek zijn en mag alle kanten op gaan, behalve dan dat de drie leerlingen er wel alert op zijn wat ze in het gesprek over de andere twee horen (“ik hoor jou eigenlijk zeggen dat jij het leuk vindt om dingen te organiseren”) en ook inbrengen hoe ze zelf naar de andere twee kijken op momenten dat dat relevant is (“ik zie jou juist eerder met mensen werken”). Dat laten de leerlingen op zich inwerken en daar reageren ze vervolgens op.

Aan het einde van het gesprek kijken ze wat voor henzelf de kern van het gesprek is die is komen bovendrijven.

Oefening 33: Interview ouders

<i>Leerdoel</i>	(huiswerkopdracht) Met je ouders spreken over hun leven en hun loopbaan.
<i>Tijdsduur</i>	40 minuten

Je vader en moeder hebben ooit ook voor een studie en/of baan gekozen. Zij hebben toen moeten kiezen, net als jij nu moet kiezen. Door met je ouders in gesprek te gaan over hun keuze, kun jij ideeën opdoen voor jouw keuze en krijgen je ouders (meer) begrip voor jouw keuzeproces en als je dat wilt kunnen zij je misschien helpen.

A. Interview met je ouders

1. Heb je een opleiding gedaan of ben je meteen gaan werken?

Wel een opleiding	GEEN opleiding
2. Welke opleidingen heb je gevolgd?	Hoe wist je welk beroep (of werk) je wilde doen?
3. Hoe wist je wat je wilde gaan studeren?	Welke opties had je in gedachten?
4. Welke opties had je in gedachten?	Wat heb je gedaan om daar achter te komen?
5. Hoe ben je tot de uiteindelijke keuze gekomen?	Heb je er hulp bij gehad? Van wie of wat?
6. Hoe wist je dat de studie bij je paste?	Zou je dat nu weer zo doen?
7. Was je achteraf tevreden met je keuze? Waarom wel/niet? Wat zou misschien beter bij je gepast hebben?	
8. Zou je nu op andere dingen letten als je een studiekeuze moest maken?	
9. Wie of wat heeft je bij de keuze geholpen?	
10. Wat heb je gedaan/ welke acties heb je ondernomen om tot de keuze te komen?	
11. Werk je in het beroep waarvoor je studeerde?	

12. (of 7!) Wat vonden je ouders van je keuze (opleiding of werk)?
13. Wie heb je gesproken over je keuze?
14. Heb je ooit advies gehad over wat bij jou zou passen?
15. Wat was het beste advies dat je hebt gekregen over je keuze?
16. Nu mijn studiekeuze. Heb je een advies voor mij hoe ik tot een goede keuze kan komen? Wat kan ik (nog) doen?
17. Wat vind je bij mij passen?
18. Welke taken zie je mij doen? Bijv.
  - a) Administratief
  - b) Organiseren
  - c) Verzorgen
  - d) Leiding geven
  - e) Studeren
  - f) Onderzoeken
  - g) Analyseren
  - h) Ontwerpen / ontwikkelen
  - i) Verkopen
  - j) Schrijven
  - k) anders, namelijk...
19. In welke sector zie je mij werken? Bijvoorbeeld:
  - a) Kunst en cultuur
  - b) Zorg en welzijn
  - c) Onderwijs
  - d) Economie
  - e) Bouw
  - f) Logistiek
  - g) Internationale betrekkingen
  - h) Maatschappij en Recht
  - i) Communicatie
  - j) Journalistiek
  - k) Medisch
  - l) Wetenschappelijk
  - m) Architectuur

- n) Handel
- o) Anders, namelijk...

20. Welke rollen / functies vind je bij mij passen?

- a) onderzoeker
- b) manager
- c) leraar / trainer
- d) adviseur
- e) ondernemer
- f) ondersteuner
- g) organisator
- h) anders, namelijk...

21. Zijn er bepaalde beroepen of opleidingen die bij je opkomen als je aan mij denkt? Heb je tips voor mij?

Je kunt uiteraard ook zelf nog vragen toevoegen.

B. Opbrengst interview

Noteer voor jezelf:

- welke ideeën heb je uit het gesprek gehaald?
- Wat heb je over jezelf geleerd?
- Met welke adviezen ga je aan de slag?
- Wat is je eerste vervolgstap?

Oefening 34: Breng je interesses in kaart

<i>Leerdoel</i>	(Deze oefening helpt de leerling om haar interesses op een rij te krijgen. Want hoe meer ze weet over haar interesses, hoe beter ze kan bepalen welke opleidingen en beroepen bij haar passen.
<i>Tijdsduur</i>	60 minuten

Opdracht 1

Onderstaande vragen vul je individueel in.

1. Wat doe je het liefste in je vrije tijd?
2. Kijk je wel eens filmpjes op Youtube?
3. Kijk je wel eens TV? Wat voor programma's dan?
4. Lees je wel eens?
  - a. Wat lees je dan? (type)
  - b. Welke genres spreken je aan?
5. Lees je wel eens een krant?
  - a. Alleen bij ja: Over welke onderwerpen lees je het meest?
6. Wat voor berichten 'like' je op instagram of andere social media? Waar gaan die over?
7. Wie volg je op (social) media, denk aan bekende vloggers of artiesten?
  - a. Wat boeit je aan hen?
8. Als je met je vrienden praat, waar heb je het dan over?
9. Als je een college zou moeten volgen. Welke van de onderstaande colleges zou je interessant vinden om te volgen?

Resultaat van de oefening

Maak een mindmap met jezelf in het midden en je interesses als velden eromheen. Eventueel kun je de velden aan elkaar relateren als ze samenhangen.

Opdracht 2

Bespreek je antwoorden met je klasgenoten, vrienden, mentor en/of ouders:

- Wat valt hen op?
- Hebben zij aanvullingen?
- Welke rode draad ontdekken jullie samen?

Opdracht 3

Welke van deze interesses wil je graag terugzien in je toekomstige studie of beroep?

Opdracht 4

Welke studie(richtingen) of beroep(en) passen bij jouw interesses?

Tip: Bespreek dit eens met anderen.

Oefening 35: Je eigenschappen, vaardigheden en talenten

<i>Leerdoel</i>	Het doel van deze opdracht is om inzicht te krijgen in de persoonlijke eigenschappen, vaardigheden en talenten, zodat de leerling een studie kan kiezen die hier goed bij aansluit.
<i>Tijdsduur</i>	120 minuten (huiswerk + klassikaal)

Laat een of meer andere personen uit jouw omgeving deze vragenlijst ook voor jou invullen. Door jouw antwoorden en die van anderen te vergelijken ontstaat er een compleet beeld van jouw persoonlijke eigenschappen, vaardigheden en talenten.

Onderdeel A

Geef van elke eigenschap, vaardigheid of talent aan of je deze in meer of mindere mate bezit:

	Persoonlijke eigenschappen, vaardigheden en talenten	+ sterke mate	+/- redelijke mate	- beperkte mate
1	Aanpassingsvermogen			
2	Ambitieuus			
3a	Analytisch			
3b	Verbanden leggen			
4	Behulpzaam			
5	Bemiddelen			
6	Besluitvaardig			
7	Betrouwbaar			
8	Commercieel inzicht			
9	Competitief			
10	Concentratievermogen			
11	Contact maken			
12	Creatief			
13	Doelgericht			
14	Doorzetter			

15	Energiek			
16	Enthousiast			
17	Expressief			
18	Gedisciplineerd			
19	Geduldig			
20	Gevoelig			
21	Gevoel voor cijfers			
22	Gevoel voor taal			
23	Gevoel voor schoonheid			
24	Humor			
25	Ideeën verwoorden			
26	Initiatiefrijk			
27	Inleven in de ander			
28	Intelligent			
29	Kostenbewust			
30	Leergierig			
31	Leiding geven			
32	Kunnen luisteren			
33	Ben graag bij mensen			
34a	Maatschappelijk bewust			
34b	Politiek bewust			
35	Mezelf en anderen motiveren			
36	Nadenkend			
37	Nieuwsgierig			
38	Observeren			
39	Onderzoekend			
40	Oog voor details			
41	Prettig om alleen te zijn			
42	Problemen oplossen			
43	Optimistisch			
44	Organiseren & regelen			
45	Overtuigingskracht			

46	Overzicht hebben			
47	Kunnen plannen			
48	Praktisch			
49	Precies			
50	Ruimtelijk inzicht			
51	Rustig			
52	Samenwerken			
53	Schrijven			
54	Technisch			
55	Uithoudingsvermogen			
56	Uitleggen of anderen instrueren			
57	Veelzijdig			
58	Met veranderingen of onverwachte situaties omgaan			
59	Verantwoordelijkheidsgevoel			
60	Vindingrijk			
61	Vriendelijk			
62	Vrolijk			
63	Wijs, nadenkend			
64	Zelfstandig			
65	Zorgzaam			
66				
67				
68				
69				
70				

Je kunt ook een eigenschap noemen die je niet in de vragenlijst bent tegengekomen.

Kijk ook eens welke eigenschappen je belangrijk vindt. Deze kun je arceren.

Onderdeel B

Maak nu een top 5 van eigenschappen die je belangrijk vindt én waarop je in sterke mate of in redelijke mate gescoord hebt.

Vertel hoe je deze eigenschap, vaardigheid of talent gebruikt. Je kan bijvoorbeeld goed organiseren en regelen en dat weet je omdat je een klassenuitje op school succesvol hebt georganiseerd. Jij was verantwoordelijk voor het vervoer en de catering.

In welke studie of beroep kun je deze eigenschappen goed gebruiken? Denk hierbij breed, ook als je die studie of dat beroep helemaal niet overweegt.

Bijv. als communicatiemedewerker bij het organiseren van open dagen. Als hotel-medewerker voor het organiseren van evenementen. Als locatiemanager in de kinderopvang. Als galeriehouder in de kunstsector.

1)

Voorbeeld:

2)

Voorbeeld:

3)

Voorbeeld:

4)

Voorbeeld:

5) Etc.

Oefening 36. Conclusie. Samenvatten alle oefeningen

<i>Leerdoel</i>	Oefening waarmee de leerling kan samenvatten wat de oefeningen op hoofdlijnen hebben opgeleverd voor het persoonlijke profiel van de leerling: sterke kanten, ontwikkelkanten, ambitie, wensen, etc. Deze samenvatting kan vervolgens als 2 ^e blad in het portfolio worden opgenomen.
<i>Tijdsduur</i>	60 minuten

A.

Je hebt nu veel oefeningen gedaan, waarmee je veel over jezelf hebt geleerd en informatie hebt verzameld over talenten, opleidingen en beroepen die jou interesseren of bij jou passen. Als je alles verzamelt wat je bij deze oefeningen gedaan hebt, heb je eigenlijk een soort portfolio gemaakt waarin een heleboel informatie te vinden is over jou. Als je hier nu eens doorheen bladert, wat valt je dan op? Wat doet het met je als je dat doet? Wat kun je concluderend zeggen over de opbrengst voor jou? Wat kun je concluderend over jezelf zeggen? Wie ben je?

B.

Als we nu ook nog eens terugkijken naar het doen van de oefeningen: Vond je het leuk om ze te doen of vervelend? Wat vond je leuke oefeningen of nuttige oefeningen en waarom? En wat vond je juist niet leuk of nuttig om te doen? Welke tips zou je meegeven aan leraren die deze oefeningen volgend jaar met andere leerlingen willen doen?

De lesmethode *'Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas'* richt zich op het adequaat toerusten van leerlingen in het 7e leerjaar van het basisonderwijs voor het identificeren en benutten van hun generieke, persoonlijke kwaliteiten. Ze leren deze kwaliteiten benutten voor het duurzaam vormgeven van schoolkeuzes na het basis-onderwijs en het versterken van hun inzicht in de bij hun passende loopbaan en andere vormen van maatschappelijke participatie. We noemen dit het proces van 'leerlingen hun stem leren vinden én verwoorden' binnen en buiten de klas. Deze 'stem van de leerlingen' bestaat feitelijk uit twee stemmen. We noemen dat 'de kleine stem' en 'de grote stem'.

'De kleine stem' betreft het in leerjaar 7 leren reflecteren van leerlingen op het eigen handelen en het handelen van anderen zodat elke leerling het eigen, persoonlijke ontwikkelpotentieel kan uitvinden, verwoorden en benutten ten behoeve van haar/zijn latere keuzes in het secundair en hoger onderwijs, op de arbeidsmarkt en in het persoonlijke leven. Deze 'kleine stem' verbindt zodoende de persoonlijkheid en eigenheid van de leerling met de passende vorm(en) van maatschappelijke participatie. De 'kleine stem' is vooral gericht op *brede, maatschappelijke vorming*.

De 'grote stem' is meer gericht op *specifieke vorming van de leerling binnen het STEAM-bereik*. STEAM is Engels voor Science, Technology, Engineering, Art en Mathematics. In het Nederlands staat het voor: Wetenschap, Technologie, Ontwerp, Kunst en Wiskunde. STEAM-onderwijs stimuleert competenties als ontdekken, samenwerken, creatief denken en onderzoeken, ook wel 21e-eeuwse vaardigheden genoemd. Deze 'grote stem' leert de leerlingen in leerjaar 8 te reflecteren op hun talenten binnen het STEAM-bereik (*Science, Technology, Engineering, Art & Mathematics*). De 'grote stem' verbindt in feite 'de kleine stem' van de leerling met de verkenning van haar/zijn mogelijkheden voor een loopbaan in de maatschappelijke sectoren behorend bij het STEAM-bereik.

In dit handboek voor leerjaar 7 staat het activeren van 'de kleine stem' als algemene vorming (Bildung) van de leerling centraal. De oefeningen in het handboek leren de leerlingen op een respectvolle en positieve wijze te leren reflecteren op zichzelf en op anderen. Daarmee ondersteunt dit handboek de leraar bij het adequaat voorbereiden van leerlingen op het leren reflecteren in brede zin op hun persoonlijke ontwikkelproces en helpt ze om hun talenten af te leren stemmen op hun a.s. maatschappelijke ontplooiing.

Het handboek biedt inzicht in het proces van *Leren Reflecteren: laat je stem horen in de klas*. Verschillende sets van oefeningen ondersteunen de leraar in het leren reflecteren van de leerlingen op hun 'kleine stem'.

© 2023, 2024, Ministerie OWC, Paramaribo, Suriname
Serie CL3S nr. 7, 2e verbeterde druk
ISBN 978-94-92085-19-1

